

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

SAYI: 24 • MART 2022

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ SORUNLAR VE REFORM ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Tanju Tosun

National Endowment
for Democracy
Supporting freedom around the world

FRIEDRICH NAUMANN
FOUNDATION For Freedom.
Türkiye

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 24 • Mart 2022

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ
Prof. Dr. Tanju Tosun

© Özgürlük Araştırmaları Derneği, 2022

Bu çalışma National Endowment For Democracy ve Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisi tarafından desteklenen Türkiye'de Yapısal Reformlar Projesi'nin 25 Aralık 2021 tarihli "Seçim Yasasında Reform İhtiyacı" başlıklı çalıştayı sonucu elde edilmiştir. Bu çalışmadaki görüşler yazara aittir; National Endowment For Democracy, Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Ofisi ve Özgürlük Araştırmaları Derneği'nin görüşlerini yansıtmaz.

Özgürlük Araştırmaları Derneği

Çankaya Mah., Atatürk Bul., No: 160 D: 10 Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[f](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)

Prof. Dr. Tanju Tosun

Tanju Tosun lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde, yüksek lisans ve doktorasını Dokuz Eylül Üniversitesi'nde tamamladı. 1989-1998 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Tosun, Ege Üniversitesi'nden 2020 yılında emekli olmuştur. Prof. Dr. Tosun bir süre Washington D.C.'de Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Türkiye Çalışmaları Merkezi'nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. PolitikYol isimli internet sitesinde haftalık olarak Türkiye siyaseti üzerine yazmaktadır. Çalışma alanları; Türkiye Siyasal Hayatı, Siyasal Partiler, Seçim Coğrafyası, Oy Verme Davranışı, Karşılaştırmalı Siyaset ve CHP'dir. Bu konularda ulusal ve uluslararası basılmış çeşitli eserleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	7
Giriş.....	8
1. Seçim Sistemlerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme.....	10
2. Seçim Sistemlerinin Parti Sistemine Etkileri.....	14
3. Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Sorun Boyutları.....	18
3.1. Temsil Adaletsizliği.....	19
3.2. Yönetebilirlik-İstikrar Temsilde Adalet Paradoksu.....	23
3.3. Hesap Verme Temelli Sorunlar.....	24
3.4. Kapsayıcılık Sorunu.....	25
3.5. Şeffaflık Temelli Sorunlar.....	27
4. Seçim Sistemi Tasarımında Kriterler.....	28
5. Siyasi Partilerin Seçim Sistemi Önerileri.....	34
6. Türkiye’de Seçim Sisteminin Sorun Boyutlarının Çözümü için Reform Önerileri.....	38
6.1. Temsili Güçlendirme ve Temsil Adaleti için Öneriler.....	38
6.2. Seçimlerin Erişebilirliğini Arttırmak için Öneriler.....	39
6.3. Partiler Arasında Uzlaşmaya Teşvik Etmek, Parti İçinde Seçmen ve Milletvekili Bağını Güçlendirmek için Öneriler.....	40
6.4. İstikrarlı ve Etkin Hükümetlerin Kurulmasını Kolaylaştırmak için Öneriler.....	41
6.5. Hükümetleri Hesap Vermeye Zorlamak için Öneriler.....	41

6.6. Seçilen Temsilcileri Hesap Vermeye Zorlamak için Öneriler.....	42
6.7. Siyasi Partileri Teşvik Etmek için Öneriler.....	42
6.8. Yasama Muhalefetini Etkinleştirmek ve Yürütmenin Etkin Denetlenmesini Sağlamak için Öneriler.....	42
6.9. Seçim Sürecinin İşlerliğini Arttırmak ve Sürdürülebilir Kılmak için Öneriler.....	43
6.10. Uluslararası Standartları Dikkate Almak için Öneriler.....	44
Sonuç ve Değerlendirme.....	44
Kaynakça.....	49

ÖZET

Seçim sistemleri salt matematiksel kurgu ve hesaplamaya dayalı düzenlemeler olmayıp, tasarım ve sonuçları bir ülkenin siyasal hayatının şekillenmesinde önemli etkilere sahiptir. Seçim sistemleriyle demokrasinin kalitesi, standartları arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Siyasal elitler farklılıklarla bir arada yaşamaya ne kadar yatkın, demokratik politik değerleri ne ölçüde içselleştirmişlerse, tercih ettikleri seçim sistemleri de o ölçüde temsilde adaleti temel alan, kapsayıcı, hesap verme, mutabakata dayalı karar alma esaslı olur. Türkiye'de 1950'den bugüne uygulanan seçim sistemleri nispi temsil esasına dayalı olmakla birlikte, özellikle 1983'ten beri mevcut olan yüzde 10'luk ulusal seçim barajı, seçmen tercihlerinin parlamentoya adil biçimde yansımalarının önünde bir engel oluşturmuştur. 2018 seçimleriyle uygulanmaya başlayan resmi ittifak sistemi temsil adaletsizliğini kısmen önlemiş olmakla birlikte bu sorun, özellikle farklı demografik, toplumsal kesimlerin parlamentoda zayıf temsili, seçenle seçilen arasındaki bağın güçlü olmaması anlamında siyasi partiler ve seçim kanunundan kaynaklanan düzenlemeler nedeniyle varlığını devam ettirmektedir. Türkiye'de yaşanan demokratik gerilemenin durdurulması, seçim sisteminde yapılacak değişikliklerle de yakından ilgilidir. Sistemi kapsayıcılık yönünde iyileştirecek düzenlemelerin geniş anlamda seçim sistemi çerçevesinde hayata geçirilmesi bu anlamda önemlidir.

Uzlaşmaya dayanmayan, salt iktidarın sayısal gücüyle benimsenen seçim sistemleri iktidarın gücünü pekiştirmeye yarasa da son tahlilde kaybedenin çoğulculuk, farklılıklarla bir arada yaşamak, dengeli erkler ayrımı olacağına şüphe yoktur.

GİRİŞ

Seçim sistemleri bir ülkede demokrasinin kalite düzeyi hakkında kanaat sahibi olmamızı sağlayan kurumsal düzenlemeler arasındadır. Benimsenen seçim sistemi, elitler arasında ne kadar bir uzlaşmaya dayanıyor ve ne ölçüde toplumun farklı kesimlerinin taleplerinin sisteme taşınmasına, temsil edilmesine aracılık ediyorsa, o ölçüde kapsayıcı olur, demokrasinin standartlarını belirler. Uzlaşmaya dayanmayan, salt iktidarın sayısal gücüyle benimsenen seçim sistemleri iktidarın gücünü pekiştirmeye yarasa da son tahlilde kaybedenin çoğulculuk, farklılıklarla bir arada yaşamak, dengeli erkler ayrımı olacağına şüphe yoktur. Seçmenlerin oy verme davranışı ve siyasal temsil üzerinde etkili olan kurallar dizgesi anayasal düzenlemeler (anayasal yapı), seçim sistemi ve seçim prosedürleri olmak üzere iç içe geçmiş üç bileşen temelinde incelenebilir (Norris, 2004, s. 39). Bu üçlü yapı ulusal ve yerel yasama-yürütme organlarını, yapılarını ve işleyişlerini; siyasi partilerin kurulmasını, yapılarını, adaylık süreçlerinin biçimlenmesini, kampanya yürütme şekillerini, seçmen gruplaşmalarını, seçmen mobilizasyonunu hatta siyasi elitlerin davranış şekillerini dahi belirleyen çerçeveler olarak bir ülkedeki siyasal hayatın kurucu unsurlarıdır. Bir ülkenin siyasal sisteminin net bir fotoğrafı çekilmek istendiğinde, elimizdeki eşsiz malzemelerden biri, uygulanan seçim sistemidir. Seçim sistemi sadece seçmenlerin kullandıkları oyu temsilciliğe dönüştüren bir hesaplama değil, sistemdeki güçler dengesini, erkler arasındaki ilişkilerin nasıl olacağını dolaylı olarak şekillendirir.

Karşılaştırmalı ülke örnekleri göstermektedir ki partilerin seçimlerde elde ettikleri oyla kazandıkları temsilcilik arasında denge kuramayan, iktidarın denetlenmesini zorlaştıran, muhalefeti sistem içinde etkisiz kılan seçim sistemlerinde, özellikle politik kültürde demokratik değerler zayıfsa, siyasal kutuplaşma ve demokrasi açığı artar. Buna karşılık, pekişmiş demokrasilerde seçim sistemleri demokrasinin kapsayıcılığı anlamda katkı yapıcıdır. Çünkü, bu demokrasilerde hangi seçim sistemi tercih edilirse edilsin, geniş anlamda siyasal sistem, dar anlamda seçim sistemi temsili arttırma, iktidarı denetleme, seçilenlerin hesap vermesini kolaylaştırma, muhalefeti iktidar karşısında güçlendirme, yönetilebilirlik adına etkin hükümetlerin oluşmasına aracılık etmektedir. Türkiye 21.yüzyılın ikinci çeyreğine doğru ilerlerken, demokrasinin standartları bakımından uluslararası standartların bir hayli gerisine düşmüş, son yıllarda yaşadığı demokratik gerileme nedeniyle siyasi rejimi uluslararası otoriterlerce seçimli otokrasi olarak kabul edilmektedir. Rejimin

bu niteliği tabii ki tek başına 1950'den günümüze uygulanan seçim sisteminin sonucu değildir. Fakat, seçim sistemlerinin rejimin otoriterliğe savrulmasında dolaylı etkisi olduğunu da belirtmek gerekir.

Türkiye'de seçim sistemleri çok partili siyasal hayata geçilmesinden itibaren tartışması sona ermeyen kurumsal düzenlemelerden biridir. Çünkü, 1950'den günümüze uygulanan, teorik olarak elde edilen oyla kazanılan sandalye arasında orantılı sonuçlar vermesi umulan nispi temsil sistemi özellikle 1983'ten itibaren seçim barajlarıyla birlikte parti sisteminde aşkın ya da eksik temsil olarak ifade edilen oy-sandalye orantısızlığı şeklinde sonuçlar üretmiştir. Bugün orantısızlık indeksi, Avrupa Birliği ve G7 ülkeleriyle karşılaştırıldığında orta düzeyde olmakla birlikte, yüzde 10 ülke barajı seçim kanununda yerini korumakta, seçim sistemi dar anlamda seçimlerin sonucunu belirlemek için kullanılan oy sayma yöntemi ve kuralları olarak temsil adaleti başta olmak üzere çeşitli sorun boyutları üretmeye devam etmektedir. Geniş anlamda seçim sistemi olarak düşünüldüğünde ise, parlamento/hükümet sisteminin türü, parlamentonun büyüklüğü, seçimlerin sıklığı, seçimlerde ve/veya referandumlarda oylama sürecinin nasıl işleyeceği, partilerin aday gösterme ve propaganda süreçlerinin nasıl işleyeceği, sandıklardan çıkan sonuçların nasıl hesaplanacağı, temsil kurumlarında sandalyelerin partiler/tafalar arasında nasıl paylaşılacağına (oyların sandalyelere çevrilmesine) dair kurallar dizisi olarak, var olan siyasal sistem sorunlarında sorumlular arasındadır.

Millet İttifakı öncülüğünde güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçiş arayışlarının sürdüğü bugünlerde ittifaklar başta olmak üzere, diğer siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, medya, kısmen akademisyenler de Türkiye için nasıl bir seçim sistemi tartışmasını yürütmektedir. Bu çalışma da benzer bir arayışın ürünü olup, Türkiye için bir seçim sistemi tasarımında ne tür kriterlerin referans alınmasına odaklanmakta ve bu çerçevede bir dizi reform önerileri sunmaktadır. Raporun seçim sistemi tasarımının genel çerçevesinin oluşturulmasında Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü'nün (IDEA) "Seçim Sistemi Tasarımı El Kitabı"ndaki (Reynolds, Reilly, Ellis ve diğerleri, 2008) önermelerden yararlanılmıştır. Raporla öncelikle seçim sistemleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmakta, ardından seçim sistemlerinin parti sistemlerine etkileri bağlamında akademik değerlendirmelere yer verilmektedir. Türkiye'de seçim sistemlerin sorun boyutları ortaya konduktan sonra, seçim sistemi tasarımında dikkate alınması gereken kriterler sunulmaktadır. Siyasi partilerin yakın dönem

Yerleşik demokrasilerde kimi zaman siyasi krizler, siyasi reform arayışı, kimi zaman da yasama gücünü elinde tutan parti/partilerin bir sonraki seçimde parlamentodaki sandalye sayısını arttırma isteği gibi bilinçli nedenlerle seçim sistemi tercihi değişebilir.

ve güncel seçim sistemine ilişkin yaklaşımlarına yer verilmesinin ardından, Türkiye’de seçim sistemlerinin sorun boyutlarının çözümü için gerekli olan reformlar somut öneriler şeklinde takdim edilmektedir.

1. SEÇİM SİSTEMLERİNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Seçimler siyasal iktidara meşruiyet kazandıran ve siyasal sistemin demokratikliğinin, yönetim derecesinin göstergesi olarak kabul edilen araçlardır. Uygulanacak seçim sistemine dair yapılacak tercih ise, sandıktan çıkan oyların partilere dağılımı temelinde meclislerdeki sandalye dağılımının hesaplanması yönteminden öte, siyasal sistemin gelecek kurgularına dair bir model önerisi getirir. Bir ülkede tercih edilen seçim sistemi seçmen gruplaşmaları ve siyasal partilerin biçimlenmesinden demokratik yönetişimin oluşmasına kadar birçok konu üzerinde etkilidir.

Geniş anlamda seçim sistemleri, parlamentolarda temsilin türü, parlamento/hükümet sisteminin türü, parlamentonun büyüklüğü, seçimlerin sıklığı, seçimlerde ve/veya referandumlarda oylama sürecinin nasıl işleyeceği, partilerin aday gösterme ve propaganda süreçlerinin nasıl işleyeceği, sandıklardan çıkan sonuçların nasıl hesaplanacağı, temsil kurumlarında sandalyelerin partiler/araflar arasında nasıl paylaşılacağına (oyların sandalyelere çevrilmesine) dair kurallar dizisini ifade eder. Dar anlamda ise, seçimlerin sonucunu belirlemek için kullanılan oy sayma yöntemi ve kuralıdır (Britannica, 2016). Lijphart ve Sartori seçim sistemlerini seçmenlerin, yurttaşların sandıkta verdiği oylarının temsilcilerin sandalyelerine nasıl çevrileceğini belirleyen ve bu yolla seçmen davranışını etkileyen birer mekanizma olarak tanımlar (Lijphart,1994, s. 1 ve Sartori, 1994, s. 3). Demokratik olsun ya da olmasın, bir ülkede temsilcilerden oluşan bir yasama organı varsa, temsilcilerin seçilebilmesi için bir seçim sistemi gerekmektedir. Temsili demokrasi açısından bakıldığında, seçim sistemi tercihi demokrasilerin kurumsallaşması ve konsolidasyonu açısından en önemli kurumsal kararlardan biri olmasına rağmen, “nadiren bilinçli ve kasıtlı olarak seçilir. Çoğu zaman sistem tercihi tesadüfi, koşulların olağandışı bir bileşiminin, geçmekte olan bir eğilimin ya da tarihin bir tuhaflığının sonucudur. Dünya tarihine bakıldığında, sömürgeciliğin etkisi, nüfuzlu komşuların etkileri gibi dış etkiler bağlamında da belirlenebilir. Her koşulda seçim sistemi tercihi ilgili ülkenin gelecekteki siyasal yaşamı üzerinde derin etkiye sahiptir. Çünkü seçim sistemi bir kez kabul edildikten sonra, siyasi çıkarlar tara-

findan ortaya konulan taleplere yanıt verdikçe katılaştır ve genellikle sabit kalır” (Reynolds ve diğerleri, 2008, s. 1). Tüm bunlara bağlı olarak seçim sistemleri siyasi partilerin kurulmasını, yapılarını, adaylık süreçlerinin biçimlenmesini, kampanya yürütme şekillerini, seçmen gruplaşmalarını, seçmen mobilizasyonunu hatta siyasi elitlerin davranış şekillerini dahi belirleyen çerçeveler olarak bir ülkedeki siyasal hayatın kurucu unsurlarındandır.

Seçim sistemine dair tercih arayışları demokratikleşme sürecindeki ülkeler kadar, yerleşik demokrasiye sahip ülkelerde de zaman zaman ortaya çıkabilir. Yerleşik demokrasilerde kimi zaman siyasi krizler, siyasi reform arayışı, kimi zaman da yasama gücünü elinde tutan parti/partilerin bir sonraki seçimde parlamentodaki sandalye sayısını arttırma isteği gibi bilinçli nedenlerle seçim sistemi tercihi değişebilir. Reynolds ve diğerlerine göre, seçim sistemini değiştirme veya sabit tutma kararları genellikle şu iki durumdan etkilenir; ya siyasi aktörler farklı seçim sistemlerinin seçimler ve sonuçlarına yönelik konularda tam bilgi sahibi olmadan bu değişiklikleri yaparlar ya da tersine siyasi aktörler seçim sistemlerine ilişkin bilgilerini kendi partilerinin avantajına hizmet edeceğini düşündükleri tasarımları ortaya koymak için kullanır (2008, s. 1). Türkiye örneğinde seçimlerin genel çerçevesini belirleyen anayasal düzenlemeler, seçim kanunu ve siyasal partiler kanuna ilişkin düzenlemelerin yukarıdaki her iki duruma uyan süreçlerde çoğu zaman askeri müdahaleler sonrasındaki olağanüstü koşullarda oluşturulduğunu veya değişikliğe uğradığını söyleyebiliriz.

Seçim sistemlerinin tercihinde karar alıcıların amaçlarına göre çeşitli kriterlerden yararlanır. Bu tercihte ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları, siyasal koşulları, siyasi rejimin niteliği, siyasi iktidarların beklentileri gibi unsurlar belirleyicidir. Bir ülkedeki seçim sistemi ile tasarımı seçim bölgelerinin nasıl belirlendiği, seçmenlerin nasıl kaydedildiği, oy pusulalarının tasarımı, oyların nasıl sayıldığı gibi süreçler üzerinde de etkilidir. Seçim sistemine ilişkin tercihler edilen kriterler son tahlilde az ya da çok siyasal sonuçlara yol açar ki, bu sonuçlar arasında en önemlisi temsilde adalet ilkesi ile parlamentoda temsil edilen partilerin sayısı ile sistemin orantısızlık derecesi üzerinedir (Özbudun, 1995, s.525). Bir seçim sisteminin temsil anlamında ne ölçüde adaletli olduğunu değerlendirirken, temel gösterge olarak seçime katılan partilerin aldıkları oy ile kazandıkları sandalye arasındaki ilişkiyi yansıyan orantılılığa bakılır. Pippa Norris'e göre, benimsenecek seçim sistemi ve seçimle ilgili kurumlar (anayasa, seçim yasası ve seçim süreçleri) o ülkede; siyasi partilerin sayısını, partilerin sandıkta alacakları oylarla parlamentoda

Bir seçim sisteminin temsil anlamında ne ölçüde adaletli olduğunu değerlendirirken, temel gösterge olarak seçime katılan partilerin aldıkları oy ile kazandıkları sandalye arasındaki ilişkiyi yansıyan orantılılığa bakılır.

Seçim sistemlerini sınıflandırırken dikkate alınan anahtar değişkenler; hesaplama yöntemi, kullanılan oy pusulasının yapısı, seçim çevrelerinin yapısı, seçim çevrelerinden yasama organına kaç temsilci seçileceğidir.

kazanacakları sandalye sayısı arasındaki orantıyı, seçimler sonucunda tek parti hükümetinin mi yoksa bir koalisyon hükümetinin mi oluşacağını, yürütme gücünün kararlılığını (yürütme gücünü elinde tutmak için yürüttüğü politikalar ve seçmen kitlesinin etkililiği), hükümetin sorumluluğunu, hesap verebilirliğini, kadınların ve gençlerin siyasete ne ölçüde dahil edileceğini ve ülkedeki etnik, dinsel, dilsel grupların yani azınlıkların ne ölçüde temsil edileceğini belirler (2004, s. 69). Seçim tasarımıyla beklenen bu işlevler temsilde adalet/yönetimde istikrar gibi kimi zaman birbirleriyle çelişse de terazinin kolları arasındaki denge arayışı farklı işlevler arasındaki tercihlere bağlı olarak seçim sistemlerini birbirinden farklılaştırmaktadır.

Seçim sistemlerini sınıflandırırken dikkate alınan anahtar değişkenler; hesaplama yöntemi, kullanılan oy pusulasının yapısı, seçim çevrelerinin yapısı, seçim çevrelerinden yasama organına kaç temsilci seçileceğidir (Reynolds ve diğerleri, 2008, s.5). Bu anlamda seçim sistemi çeşitli (ulusal, bölgesel, yerel vb.) düzeylerde halkın temsilcilerinin belirlenmesinde kullanılan teknik, ilke ve kurallar bütünü olarak tanımlanabilir.

Demokrasi pratiğinde oyunun kurallarını şekillendiren, iyi ya da kötü yönde manipüle edilmesi en kolay kurumun seçim sistemi olduğu ileri sürülür. Aynı sandık sonuçlarına uygulanacak farklı seçim sistemi türlerine göre farklı sonuçlar elde edilebilir. Bir seçim sistemi koalisyon hükümeti veya azınlık hükümetine yol açabilirken diğeri tek bir partinin çoğunluğu almasına izin verebilir (Reynolds ve diğerleri, 2008, s.5). Sartori'ye göre seçim sistemlerinin sınıflandırılmasında ilk dikkate alınan kriter oyların sandalyelere çevrilmesinde *orantılılık* olup olmadığıdır. Bu kritere göre seçim sistemleri, çoğunlukçu ve nisbi sistemler olarak ikiye ayırır. Diğer kriter ise *adayların belirlenmesini kimin kontrol edeceği* meselesidir. Seçim sistemleri içinde her iki kritere göre farklı dereceler ve karışımlar olduğundan seçim sistemlerinin sınıflandırılması ve tipolojisi biraz karmaşıktır (1994, s. 3). Sartori'nin kriterlerini ve ince nüanslarını dikkate aldığımızda dünyada uygulanan seçim sistemlerine dair yapılacak bir sınıflandırma çoğunlukçu, nisbi temsil şeklindeki ikili ayırımın ötesinde neredeyse sonsuz çeşitliliktedir. Norris, 2004 yılında dünya çapında 191 bağımsız ulus devletten bağımlı bölgeler ve otoriter rejimler hariç olmak üzere, uygulanan seçim sistemlerini üç ana aileye ayırmıştır (2004, s. 40): (I) Çoğunlukçu sistemler (en çok oyu alanın sandalyeyi kazandığı, iki turlu seçim, blok oy, transfer edilemez tek oy ve alternatif oya dayalı), (II) Nisbi (orantılı) sistemler (parti listeleri sistemine, transfer edilebilir tek oya dayalı) ve (III) her ikisini de içeren Karma (birleşik) sistemler.

Çoğunlukçu sistemlerin temel amacı “bir partinin ya da adayın parlamento- da çoğunluğu kontrol etmesini sağlamaktır”. Çoğunluk sistemine getirilen en temel eleştiri (Tosun, 2015, s. 7), seçmenlerin verdikleri oyun karşılığını parlamentoda çoğu zaman görememeleridir. Örneğin geniş bölgesi, parti esaslı blok oylu çoğunluk sistemi uygulanan bir seçimde, bir parti yirmi temsilci çıkaran bir bölgede oyların yüzde 51’ini almış ise tüm temsilcileri parlamento-ya gönderme hakkını elde eder. Geri kalan yüzde kırk dokuzluk oy, parlamentoda temsil edilmemiş olur. O seçim çevresindeki yirmi temsilci, seçim çevresinin tamamından oy almadan parlamento-ya girmeye hak kazanır. Bu temsilde adalet ilkesini zedeleyen bir durumdur. Çoğunluk sisteminin olumlu yönü ise istikrarlı yönetimlerin oluşumuna katkı yapmasıdır. Partilerin çoğunluk esasına göre fazla temsilci çıkarmaları, koalisyon hükümetlerine pek fazla rastlanmamasına yardımcı olur.

Partilerin çoğunluk esasına göre fazla temsilci çıkarmaları, koalisyon hükümetlerine pek fazla rastlanmamasına yardımcı olur.

Nispi temsile dayalı seçim sistemlerinin temel mantığı ise parlamento, hükümet ve politika oluşturma sürecinde pazarlık ve uzlaşma ihtiyacına dayalı olarak, seçime katılan tüm seslerin sürece dahil edilmesinin sağlanmasıdır. Nispi temsilin temel ilkesi, parlamentodaki sandalyelerin her partiye verilen oy oranına göre dağıtılmasıdır. Bu sistemde ana farklılıklar seçmen düzenlemesine açık veya kapalı listelerin kullanılması, oyların sandalyeye çevrilmesinde uygulanacak formül, seçim barajının seviyesi ve seçim çevresinin büyüklüğüyle ilgilidir. Bu çerçevede Liste Usülü (Party List System) ve Aktarılabılır Tek Oy (Single Transferable Vote) sistemleri nispi temsil içindeki alt uygulamalar olarak sayılabilir. Liste usülü Norveç, Finlandiya ve Hollanda’da olduğu gibi açık olabilir ve seçmenler listeden istedikleri adayı seçebilir veya Türkiye, İsrail, Portekiz, İspanya ve Almanya’da olduğu gibi listeler kapalı olabilir ve seçmenler partilerin önceden hazırladıkları listeler üzerinden istedikleri partiyi seçer, seçmenlerin verdikleri oylara göre hangi partinin listesinden kimlerin seçileceği bir hesaplamayla belirlenir (Norris, 2004, s.50-51). Nispi temsil sistemlerinde oyların orantılı dağıtılmasında kullanılan üç önemli hesaplama formülü vardır. Bunlar; en büyük kalan (bakiye) formülü, D’Hondt yöntemi olarak bilinen en yüksek ortalama formülü ve Sainte-Laguë formülü ve artık oyları değerlendiren Milli Bakiye sistemidir. Karma sistemler ise yasama organının bir bölümü tek turlu veya iki turlu dar bölge çoğunluk esasına dayanan bir seçim sistemiyle, diğer bölümü ise geniş bölgelerde nispi temsil esasına dayanan bir seçim sistemi kullanılarak oluşan temsilci dağılımına göre belirlenir. Almanya, Litvanya, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, İskoçya, Galler (ek üye sistemi: additional member system) seçim sistemleri karma sisteme örnek olarak verilebilir (Dikici Bilgin, 2013,

Genel olarak, nispi temsil sistemlerinin eşitlik ilkesine daha çok hizmet ettiği ve her oyun parlamentoda karşılık bulmasını sağlamayı amaçladığı fakat istikrarsızlığı arttırdığı; çoğunluk sistemlerinin ise bunun tam tersi olarak istikrar sağladığı ancak eşitlik ve temsil ilkesine çok önem vermediği düşünülür.

s. 157-158). Norris'in incelediği 191 ülkeden otoriter sistemle yönetilen 7'si hariç tutulduğunda yaklaşık yarısı (91'i) çoğunlukçu seçim sistemlerini, üçte biri nispi (orantılı) temsil sistemini (64'ü), ve geri kalanı karma sistemleri (29) kullanmaktadır (2004, s. 41). Bu veriyi dikkate aldığımızda dünya çapında çoğunlukçu seçim sistemlerinin daha yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

Seçim sistemleri üzerindeki tartışmaları çok boyutlu hale getiren ortak nokta, bu sistemlerin teknik hesaplamayı ifade eden seçim formülü, seçim sistemlerinin içindeki oy pusulasının yapısı, etkin baraj, seçim çevresi büyüklüğü, oyların yanlış paylaşılması, meclis büyüklüğü, açık/kapalı listelerin kullanımı, idari prosedürler, seçim kampanyaları, oy kullanma alanlarının düzenlenmesine kadar birçok kilit unsur içermesidir (Norris, 2004, s.40). Hangi seçim sistemi hangi koşullar altında uygulanır sorusunun yanıtı ise daha çok uygulayıcı ülkenin toplumsal koşullarına, demografik şartlarına, siyasi ve ideolojik tercihlerine bağlıdır. Genel olarak, nispi temsil sistemlerinin eşitlik ilkesine daha çok hizmet ettiği ve her oyun parlamentoda karşılık bulmasını sağlamayı amaçladığı fakat istikrarsızlığı arttırdığı; çoğunluk sistemlerinin ise bunun tam tersi olarak istikrar sağladığı ancak eşitlik ve temsil ilkesine çok önem vermediği düşünülür.

2. SEÇİM SİSTEMLERİNİN PARTİ SİSTEMİNE ETKİLERİ

Bir ülkedeki seçim sisteminin parti sistemi üzerindeki etkilerinden bahsederken ilk öne çıkan partilerin etkin sayısıdır. Farklı ülkelerde uygulanan seçim sistemleri karşılaştırılırken parlamentoda temsil edilen partilerin sayısına ve bileşimine bakılır. Sartori'nin sistemde etkin olan partilerin sayısına bakarak yaptığı sınıflandırmaya göre parti sistemleri; tek parti, hegemonik parti, predominant parti, iki parti, sınırlı çoğulculuk, ekstrem (uç) çoğulculuk ve atomize parti sistemleri olarak isimlendirilmiştir (2005, s. 110). Sistemik karakteristikleri açısından ise parti sistemlerinin ayırt edici özelliklerine göre üç ana parti sisteminden bahseder. Bunlar; İki Partili Sistem, İlimli Çok Parti Sistemi ve Kutuplaşmış Çok Parti Sistemidir. İki partili sistem tek partili hükümetlerin kurulmasına yol açarken, ilimli çok partili sistem koalisyon hükümetlerini, kutuplaşmış çok partili sistemler ise merkez konumlu (periferik devirli) koalisyonlar ve sistem karşıtı partilerle karakterize edilir (Sartori, 1994, s. 41-42). Dolayısıyla, seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki birincil etkisi daha çok sistemdeki etkin partilerin sayısına, küçük partilerin veya sistem karşıtı partilerin parlamentoya dahil olma ve/veya koalisyon ortağı olma kapasitelerine bakılarak analiz edilmektedir.

Siyasal parti sistemi ile seçim sistemleri arasında bağ kuran öncü çalışma Maurice Duverger'ye aittir. Seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerindeki etkisine ilişkin en yaygın kural *Duverger Kanunları* olarak bilinen ilkelere dir. Buna göre, (I) nispi temsil sistemleri birçok bağımsız parti kurulmasına yol açarken, (II) iki turlu çoğunluk sistemi ittifaklarla yönetilen çok partililiği üretme eğiliminde iken, (III) çoğunlukçuluk kuralı ise iki partili sistemleri üretme eğilimindedir. Ancak önermelerin donmuş yasalar olmadığını dile getiren Duverger hem Almanya hem de Avusturya'da nispi temsil sistemi uygulanmasına karşın İngiltere'dekine benzer şekilde iki büyük parti ve bir küçük partinin bulunmasına dikkat çeker ve 40 yıl önce ortaya koyduğu hipotezlerin son kırk yılda dünyadaki uygulamalardan yapılacak çıkarımlarla yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini vurgular (2003, s.70-72). Partilerin etkin sayısı açısından Lijphart'ın istikrarlı ve gelişmiş demokrasiye sahip 21 ülkede 1945-1980 yılları arasındaki seçimleri incelediği çalışmasının bulgularına göre (1994, s. 106-107), basit çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde parlamentoda temsil edilen partilerin ortalama etkin sayısı 2.1, nispi temsil sistemlerini uygulayan ülkelerde 3.8'dir.

Sandıktan çıkan sonuçların parlamentodaki sandalyelere dönüştürülmesi için kullanılan formüllere ve hesaplama yöntemlerine göre partilerin oy oranlarıyla parlamentoda kazandıkları sandalye oranları arasında az ya da çok bir sapma ortaya çıkar. Bu sapma *orantısızlık indeksi* olarak isimlendirilir ve seçim sisteminin temsilde adalet ilkesini ne ölçüde sağladığına dair bir göstergedir. Lijphart çalışmasında (1994, s.162-163) orantısızlık indeksi açısından, nispi temsil sistemini uygulayan ülkelerin çoğunda ortalama yüzde 1-5 arasında değişen orantısızlık derecesine karşılık, nispi ve mutlak çoğunluk sistemlerini kullanan ülkelerin çoğunda yüzde 10-20 arasında orantısızlık derecesi olduğunu ortaya koymuştur. Nispi temsil sisteminin yüksek orantısızlık derecelerine sahip istisnai örnekleri, Kolombiya (yüzde 10,6), Venezuela (yüzde 14,4) ve Kosta Rika (yüzde 13,6) gibi başkanlık sistemini uygulayan ülkelerdir. Çoğunlukçu seçim sistemlerinin parlamentoda yapay çoğunluklar oluşturma olasılığının yüksek olması nedeniyle bu sistemi uygulayan ülkelerde orantısızlık indeksi daha yüksektir. Temsilde adaletsizliğin yüksek olması, yurttaşların siyasal katılımını sağlayan "siyasal özgürlüklerin" etkin şekilde kullanılmadığı anlamına gelir.

Seçim sistemlerinin düzenlediği alanlardan biri olan seçim çevrelerinin büyüklüğü, yani bir seçim çevresinden çıkarılacak temsilci sayısı da parti sistemi üzerinde etkilidir. Seçim çevrelerinin büyüklüğü nispi temsil sistemleri-

Temsilde adaletsizliğin yüksek olması, yurttaşların siyasal katılımını sağlayan "siyasal özgürlüklerin" etkin şekilde kullanılmadığı anlamına gelir.

Çoğunlukçu seçim sistemlerinin içinde tek isimli dar bölge sistemi iki partili sistemi teşvik ederken, birden fazla temsilcinin seçildiği geniş seçim çevreleri birden fazla partinin temsilci çıkarmasına izin verdiği için çok partili sistemleri teşvik eder.

nin orantılılık derecesi üzerinde etkilidir. Seçim çevresi küçüldükçe sistemin orantılılık derecesi azalır (Özbudun, 1995, s. 527). Çoğunlukçu seçim sistemlerinin içinde tek isimli dar bölge sistemi iki partili sistemi teşvik ederken, birden fazla temsilcinin seçildiği geniş seçim çevreleri birden fazla partinin temsilci çıkarmasına izin verdiği için çok partili sistemleri teşvik eder.

Seçim sistemleri içinde yer alan *ulusal ve bölge barajlarına ilişkin düzenlemeler* siyasal partilerin parlamentodaki temsil edilme durumlarını doğrudan doğruya etkilemektedir. Yüksek ulusal veya bölgesel barajlar küçük partilerin temsil gücünü zayıflatarak parlamento dışı kalmalarına yol açar. Ulusal baraj yanında bölge barajlarının da bulunması halinde ülke barajını aşsalar dahi bölge barajlarına takılan orta büyüklükteki partilerin bile bazı bölgelerde hiç temsilci çıkaramamalarına yol açacaktır.

Seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkilerini mekanik ilişkinin ötesinde yapısal konsolidasyon ve kutuplaşmalar üzerinden değerlendiren Sartori'ye göre bir toplumda ırksal, dilsel, ideolojik olarak yabancılaşmış ve iki büyük kitle partisi tarafından temsil edilemeyen azınlıkların varlığı söz konusu ise hangi seçim sistemi altında olursa olsun iki partili bir format imkansızdır. Başka bir açıdan çoğulcu (plüralist) seçim sistemleri tercih edilse bile, seçim bölgeleri boyunca seçmenlerin çoğunluk görünümü sağlamaları halinde her türlü seçim sistemi baskısına rağmen iki partili bir format karşımıza çıkabilir (2003, s.59). Tüm bu değerlendirmeler ışığında, seçim sistemleri ile parti sistemini donmuş bir ilişki olarak kurgulamak yerine seçmenlerin farklı çevresel koşullar altında, farklı seçim sistemi uygulamalarına göre stratejik veya taktik oy verme gibi farklı eğilimlerde olabileceklerini dikkate almak gerekir. Seçmenlerin dışında partiler ve liderler de seçim benzeri nedenlerle aralarındaki işbirliği ve koalisyonları yeniden gözden geçirerek partilerinin avantajına olan sonuçlara odaklı olarak davranabilirler.

Türkiye'nin de içinde yer aldığı Liste Usulü Nispi Temsil sistemi toplumsal bölünmelerin parlamentoda temsilini kolaylaştırır. Horowitz'e göre; çoğulculuğun kazandığı bu sistemle parlamentoda temsil edilmeyen azınlık görüşleri, ülke çapında yüzde 5 veya yüzde 10 oy alan partilere yüzde 5 veya yüzde 10 sandalye verildiğinde bir karşılık bulabilir. Bununla birlikte, toplumsal bölünmelerin çoklu olduğu yerlerde, yüksek oranda orantılı bir liste sisteminin benimsenmesi, siyasi eğilimlerin birleşmesinden ziyade parçalanmayı teşvik eder. Pek çok sosyal grup, her biri toplam sandalyenin küçük bir bölümünü kazanabilen ayrı partiler halinde örgütlenirse, siyasi farklılıkların sıkıştırılmak yerine büyütülmesi olasılığı yükselir. So-

nuçta hükümetler güçlükle oluşturulabilir, koalisyon bileşimleri önceden kestirilemez ve kalıcılıkları şüpheli olabilir (2003, s.121-122). Ancak siyasal bölünmelerin yoğun, kutuplaşmanın keskin olduğu toplumlarda nispi temsilin etkisiyle ortaya çıkan **kutuplaşmış çoğulculuk** (polarized pluralism) durumu nispi temsil sisteminin parti sistemi üzerindeki sonuçlarında biri olarak karşımıza çıkar. Sartori'e göre kutuplaşmış çoğulcu sistemlerin ayırt edici özelliklerinden ilki sistem karşıtı partilerin mevcudiyeti, ikincisi ikili karşıtlıkların varlığı, üçüncüsü bir partinin veya bir grup partinin merkeze yerleşmiş olması (hem sağ hem de solla yüzleşmesi gereken bir merkezin varlığı), dördüncüsü ilk üç niteliğin belirleyiciliği altında merkezci rekabetin yerini kutuplaşmanın almış olması, beşincisi merkezin güçsüzleşerek aşırı uçlardan birine ya da ikisine doğru kan kaybetmesi ve merkezkaç gerilimlerin baskısı, altıncısı ilke ve esaslar üzerinde anlaşamayan taraflar nedeniyle ideolojinin "tözel" bir anlama evrilip siyasete katılımın son derece duygusal bir katılıma ve belli bir mentalite (zihniyet) formuna dönüşmesi, yedincisi sorumsuz karşıtlıkların varlığı nedeniyle merkeze dayalı hükümetlerin veya merkezin lider partisinin kaderini süresiz olarak yönetmeye dönüşmüş olması, diğer yandan aşırı partilerin veya sisteme karşı olan partilerin görevdeki değişimden hariç tutulması, sekizinci ve son özellik ise hükümetin rekabetçi siyasetten çok farklı olarak aşırıya kaçma veya aşırı vaatte bulunma siyaseti denilen bir örüntü sergilemesidir (2005, s. 116-124). Kutuplaşmış çoğulculuğun baskısı altında hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın seçmenlerin duygusal oy verme koşulları altındaki tercihleri veya ekonomik kriz ortamlarında iktidarı elinde tutan parti veya partilerin ekonomik vaatleri temelinde şekillenecek tercihleri seçim sisteminden çok parti sisteminin bir etkisi olarak sandığa yansiyacaktır.

Yönetimde istikrar ve temsilde adalet arayışı çerçevesinde biçimlenen ve çeşitlenen seçim sistemleri her ülkede benzer siyasi parti sistemlerini doğurmaz. Çünkü, bir ülkenin siyasal parti sistemi ve seçim sistemi, o ülkenin geçmişinin, siyasi rejimin niteliğinin, siyasal iktidarın beklentilerinin, siyasal kültürünün, ekonomik dinamiklerinin, ülkedeki etnik-dini-dilsel vb. bölünmelerin ve siyasal kutuplaşmalarının derecesinin etkisi altında belirlenir. Seçmenle temsilcileri arasında seçimler üzerinden kurulan ilişkinin niteliği, siyasi partileri örgüt içi demokrasi ve parti politikalarının belirlenmesi sürecine parti üyelerinin dahil edilmesi, seçim, aday ve parti finansmanının şeffaflığı gibi birçok konu seçim yasalarının kapsamının ötesine uzanan düzenlemeler olarak siyasal hayat ve parti sistemi üzerinde etkili olan unsurlardır.

Kutuplaşmış çoğulculuğun baskısı altında hangi seçim sistemi uygulanırsa uygulansın seçmenlerin duygusal oy verme koşulları altındaki tercihleri veya ekonomik kriz ortamlarında iktidarı elinde tutan parti veya partilerin ekonomik vaatleri temelinde şekillenecek tercihleri seçim sisteminden çok parti sisteminin bir etkisi olarak sandığa yansiyacaktır.

3. TÜRKİYE’DE SEÇİM SİSTEMLERİNİN SORUN BOYUTLARI

İyi tasarlanmamış bir seçim sistemi siyasal hayatta çözülmesi zor ve uzun vadeye yayılan sorunlar üretebilir. Farklı ülkelerdeki seçim sistemlerinin ne tür sorunlar ürettiğine bakıldığında, seçim sistemlerine rehberlik eden temsilde adalet, yönetebilirlik-istikrar, hesap verme, kapsayıcılık ve şeffaflık gibi ilkelere uyulmaması sonucunda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Seçim sistemleri öncelikle hükümetlerin icraatlarında ne ölçüde temsili ve hesap verebilir olduklarının belirlenmesinde önemli rol oynar. Temsil; bir birey, grup veya bir şeyi sembolize etme veya adına hareket etme eylemi olup, demokratik sistemlerde bireyler daha büyük gruplar veya seçim bölgeleri adına seçilir veya atanır. Bu temsilciler, “kendilerini özgür ve adil seçimler yoluyla seçenlerin asli çıkarlarından” sorumludur (Rehfeld, 2006, s. 2). Seçim sistemleri açısından temsilin adaletli olması dar anlamda seçmenlerin kullanmış oldukları oyların adil şekilde yasama organlarına yansıtılmasını ifade ederken, geniş anlamda coğrafi temsil, sosyo-kültürel, ideolojik bölünmelerin, ekoloji, iklim gibi özgün sorun boyutlarının temsili şeklinde olur.

Yönetebilirlik-istikrar ilkesi iktidarın vadettiği politikaları uygulama kapasitesine sahip olmasını sağlayan sürekliliktir. Powell siyasi sonuçlar için sorumluluğun net olduğu ve seçmenlerin bu sonuçlardan sorumlu olanları etkin bir şekilde cezalandırabildiği durumlarda seçim hesap verebilirliğinden bahsedilebileceği görüşündedir (2000, s. 50-67). Kapsayıcılık ilkesinden kastedilen; sadece seçim yasalarının mümkün olduğunca çok sayıda yurttaşın oy kullanmasına izin vermesi (kapsayıcı oy hakkı sistemin kolayca anlaşılabilir olmasını sağlama ve herkesin sandık merkezlerine erişimlerini sağlama dahil) değil, aynı zamanda seçim sistemi mekanizmalarının toplumda dezavantajlı, azınlıkta kalan gruplara ayrımcılık yapılmasına imkân vermemesidir. Şeffaflık ise seçim sistemi mekanizmalarının mümkün olduğu ölçüde açık olması, seçmenler, siyasi partiler ve adaylar tarafından temel kuralların önceden bilinmesidir.

Türkiye’de çok partili siyasal yaşamın başlangıcından günümüze seçim sistemiyle ilgili tartışmalar ve arayışlar sürmektedir. Bunun temel nedeni, bir iki istisna dışında seçim sisteminin ürettiği parlamentonun sayısal dağılımından memnun olunmamasıdır. Asıl eleştiri veya tartışma konusu ise parlamenter aritmetikten ziyade, seçim sistemine ilişkin taraflar arasında mutabakata dayalı düzenlemelerin yapılmaması, partilerin seçim sistemi-

nin üreteceği çoğunluğun kendi lehlerine olmasını istemeleri, çoğulculuğu az sayıdaki partinin önemsemesidir. Seçim sistemleri neredeyse her seçimin ardından işleyen süreçte siyasal hayatta çeşitli boyutlarda sorun üretmektedir. Belli başlı sorun boyutları şunlardır; temsil adaletsizliği, hesap verme, yönetebilirlik-istikrar paradoksu, kapsayıcılık sorunları ve şeffaflık.

3.1. Temsil Adaletsizliği

Temsilde adalet seçmen tercihlerinin partilerin oy güçlerine göre parlamentoya dengeli biçimde yansımaları olarak düşünüldüğünde, elde edilen oyla parlamentoda kazanılan sandalye arasında bir orantılılığın bulunması gerekir. Bu orantılılık ne kadar düşükse, seçim sistemlerinde temsilde adaletsizlik söz konusudur. Bu alandaki çalışmalarda seçimlerde orantısızlık hesaplamasında ağırlıklı olarak Gallagher ve Mitchell'in (2008) ya da Loosemore ve Hanby'nin (1971) indeksinden yararlanılır. Aşağıdaki tablolarda 1950-2018 döneminde parti sistemine ilişkin temel göstergeler, orantısızlık indeksi de dahil edilerek sunulmaktadır.

Türkiye'de temsilde adalet sorununun niceliksel boyutu yüzde 10'luk ülke barajının etkisiyle açığa çıkmaktadır. Seçim sistemlerinin orantısızlık derecesi aşkın ya da eksik temsil durumunu üretir. Temsilde adalet ilkesine öncelik veren sistemlerde düşük düzeyde kalırken, yönetimde istikrar ilkesine öncelik veren sistemlerde ise yüksek düzeyde seyreder. Temsil adaleti açısından bir diğer önemli ölçüt, seçime katılmalarına rağmen parlamentoda temsil edilemeyen parti oylarının düzeyidir (Tuncer, 2006, s. 168). Yine aynı bağlamda önemli bir gösterge de partilerin kaç oyla 1 temsilci çıkardıklarıdır. Örneğin 24 Haziran 2018 seçimlerinde AKP 72.334, CHP 77.768, HDP 87.571, İYİ Parti 116.127 ve MHP 113.578 oyla 1 milletvekili çıkarmıştır.

1950-2018 döneminde yapılan seçimlerde orantısızlık indeksinin en yüksek olduğu seçim yüzde 32,8 ile 1954 seçimleri iken, 1983-2018 ortalaması yüzde 11,2'dir. Aynı dönemde en yüksek orantısızlık parlamentoya sadece AKP ve CHP'nin girebildiği 3 Kasım 2002 seçimlerinde gerçekleşmiştir (yüzde 22,7). En düşük ise 1999 ve Haziran 2015 seçimleri (yüzde 4,1) ile 2018 seçimlerindedir (yüzde 5,7). 2007'den itibaren barajı aşan ya da (fiili ya da yasal) ittifak yapan partilerin ittifakla baraj engeline takılmaması durumunda, niceliksel anlamda temsil adaletsizliği düşük düzeyde kalmıştır. Nitekim 2002'de yüzde 22,4 olan orantısızlığın 2018'de yüzde 5,7 olarak kalması bunun bir göstergesidir. Şunu da belirtmek gerekir ki, "orantısızlık ile seçim ittifakları arasında beklenen pozitif ilişki bazı karşılaştırmalı

Türkiye'de temsilde adalet sorununun niceliksel boyutu yüzde 10'luk ülke barajının etkisiyle açığa çıkmaktadır.

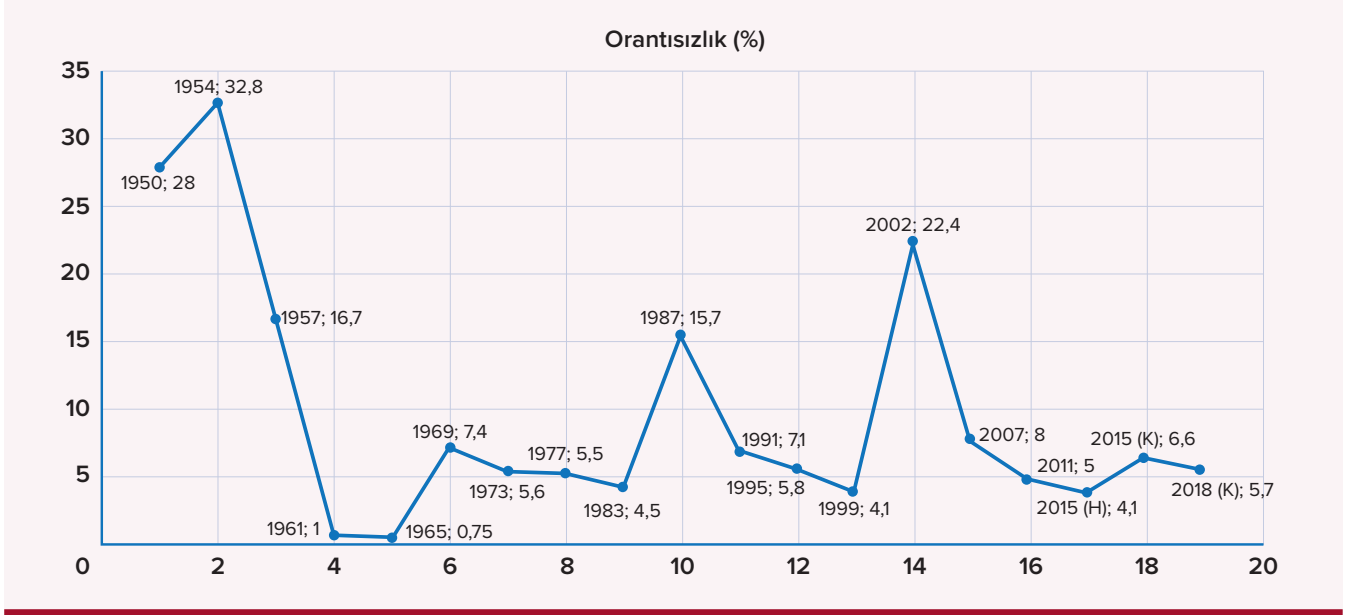
Tablo 1: Türkiye’de 1950-2018 Döneminde Parti Sistemi Göstergeleri ve Seçim Sistemlerinde Orantısızlık*

Seçimler/ Seçim Sistemi/Göstergeler	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
	Liste usullü çoğunluk	Liste usullü çoğunluk	Liste usullü çoğunluk	Seçim çevresi barajlı d’Hondt	Seçim çevresi barajlı d’Hondt –Milli Bakiye	Barajsız d’Hondt	Barajsız d’Hondt	Barajsız d’Hondt
En Güçlü 2 Parti Oy (%)	92.1	91.4	88.5	71.5	81.6	73.9	63.1	78.3
En Güçlü 2 Parti Sandalye (%)	99.2	98.7	98.7	73.5	83.1	88.7	74.2	89.3
Seçim Partileri Etkin Sayısı (n)	2.3	2.4	2.6	4	2.9	3.6	4.5	3.1
Parlamento Partileri Etkin Sayısı (n)	1.4	1.2	1.8	3.4	2.7	2.4	3.3	2.5
Orantısızlık /%)	28	32,8	16,7	1,0	0,75	7,4	5,6	5,5

Tablodaki veriler şu yayınlardan alınmıştır: Tosun (2015, s.23-25). 2018 verileri ise şu makalede kullanılmak için hazırlanmış tablodan alınmıştır: Demirkol ve Çoban Balcı (2021).

Seçimler/ Seçim Sistemi/ Göstergeler	1983	1987	1991	1995	1999	2002	2007	2011	2015 (H)	2015 (K)	2018
	Çift Barajlı d’Hondt	Çift Barajlı d’Hondt ve Kontenjan	Çift Barajlı d’Hondt ve Kontenjan	Ülke barajlı d’Hondt	Ülke barajlı d’Hondt	Ülke barajlı d’Hondt	Ülke barajlı d’Hondt	Ülke barajlı d’Hondt	Ülke barajlı D’Hondt	Ülke barajlı D’Hondt	Ülke barajlı/ ittifaklı d’Hondt
En Güçlü 2 Parti Oy (%)	75.6	61.1	51	41	40.2	53.7	67.5	75.8	65,8	74,8	65,2
En Güçlü 2 Parti Sandalye (%)	81.9	86.9	65.2	53.2	48.1	98.3	82.3	84	70,9	82,0	73,5
Seçim Partileri Etkin Sayısı (n)	2.8	4	4.5	6.2	6.7	5.4	3.4	2.9	3,6	2,9	3,7
Parlamento Partileri Etkin Sayısı (n)	2.5	2	3.6	4.3	4.9	3.8	2.2	2.3	3,1	2,4	3,0
Orantısızlık (%)	4,5	15,7	7,1	5,8	4,1	22,4	8,0	5,0	4,1	6,6	5,7

Grafik 1: Türkiye'de 1950-2018 Döneminde Seçim Sistemleri Orantısızlığı

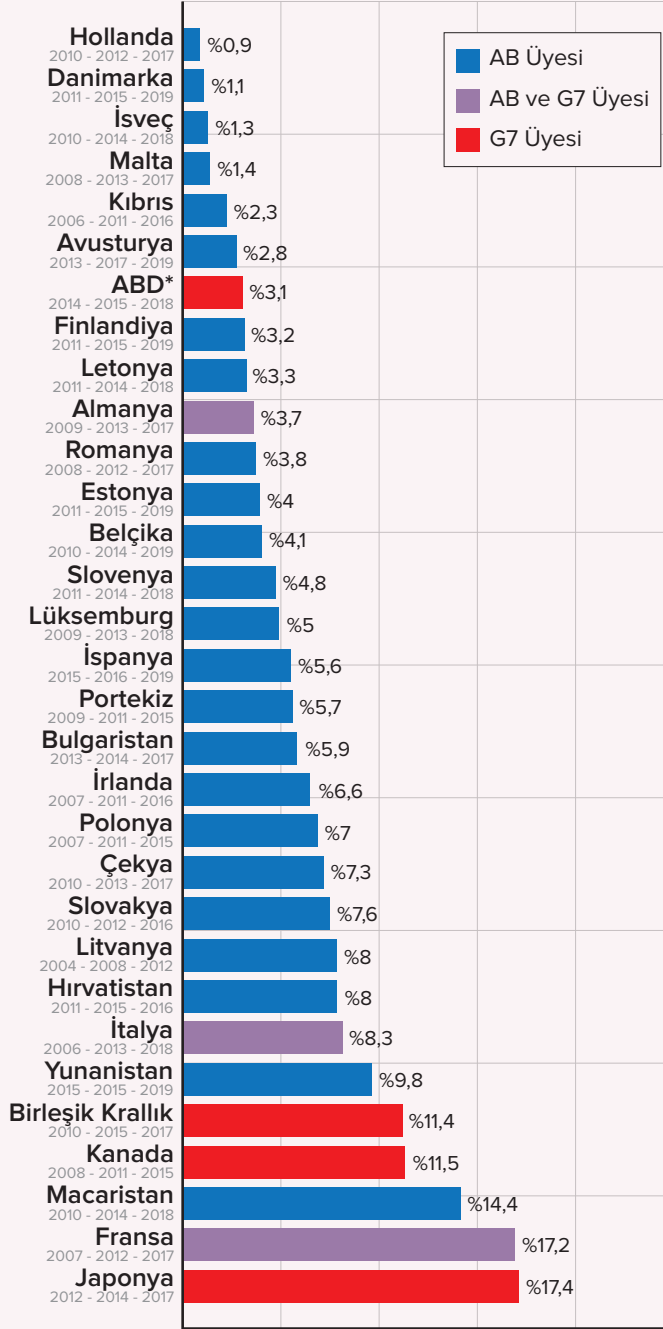

çalışmalar tarafından doğrulanırken, orantısızlığı düşüren nispi temsil sistemlerinin Orta ve Doğu Avrupa ile Latin Amerika ülkelerinde seçim ittifakı sayısını arttırdığını gösteren çalışmalar da vardır (Demirkol ve Çoban Balcı, 2021, s. 359). Karşılaştırmalı bir açıdan bakıldığında AB ülkelerinde orantısızlık en düşük yüzde 0,9 ile Hollanda seçimlerinde, G7 ülkelerinde en yüksek yüzde 17,4 ile Japonya'dadır. Türkiye'deki orantısızlık ilgili ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında orta sıralardadır.

Seçim sistemimizde temsil adaletsizliği sorunu çerçevesinde dikkat çeken bir diğer konu coğrafi temsille ilgili olup, bu durum illerin çıkaracağı milletvekili sayıları belirlenirken izlenen yöntemde açığa çıkar. Özellikle az nüfuslu illerin nüfusa göre milletvekili sayısı anlamında aşkın temsil edilmeleri, niceliksel anlamda temsil adaletsizliğine yol açmaktadır. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre sandalyeler illerin nüfusuna göre dağıtılmadan önce, her ile nüfusu dikkate alınmadan birer milletvekilliği verilmesi, ardından kalan 519 milletvekilliklerinin dağılımını tespit etmek için ülke nüfusunun 519'a bölünmesiyle bir kota elde edilir. Daha sonra ise illerin nüfusu bu kotaya bölünmek suretiyle il bazında çıkaracakları milletvekili sayısı belirlenir (İşsever Ekinci, 2021, s. 8, 16). Her ile önce 1 milletvekilliği verilmesinin ardından izlenen yöntem illerin parlamentoda temsili açısından eşit coğrafi dağılım perspektifinde nüfusu farklı iller açısından temsilde adaletsiz sonuçlar üretmektedir. Yaptığımız hesaplama göre, 24 Haziran genel seçimlerinde İzmir'de 1 milletvekili çıkarmak için gere-

Az nüfuslu illerin nüfusa göre milletvekili sayısı anlamında aşkın temsil edilmeleri, niceliksel anlamda temsil adaletsizliğine yol açmaktadır.

Grafik 2: AB ve G7 Ülkelerinde Seçim Sistemleri Orantısızlığı

Kaynak: Gallagher ve Mitchell (2008), Orantısızlık indeksleri ilgili ülkelerin son 3 Ulusal Meclis seçimleri ortalamasına göre hesaplanmıştır.

ken oy miktarı 115.251, Ankara'da 108.841, İstanbul'da 107.752, Bursa'da 107.386 iken, Tunceli'de 32.145, Ardahan'da 34.703, Kilis'te 42.808 idi. Bu veriler coğrafi adaletsizliğin boyutlarını göstermesi açısından dikkate değerdir.

3.2. Yönetebilirlik-İstikrar Temsilde Adalet Paradoksu

1982 Anayasası'nın 67.maddesinde yer alan "Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir" (Ek fıkra: 23/7/1995-4121/5 md) şeklindeki hüküm seçim sistemimizin "temsilde adalet" ve "yönetimde istikrar" ilkelerinin hukuki dayanağını oluşturur. Bu ilkelere dayanan diğer düzenlemeler Milletvekili Seçim Kanunu'nun 33.md ile 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Kanununun 2. maddesi olup, bu maddede "seçim barajı"na yer verilerek bu ilkeye uygulanabilirlik kazandırılmıştır. Burada yönetimde istikrardan kastedilmek istenen, izlenecek politikaların devamlılığıdır. Bizde yanlış anlaşılan; yönetimde istikrarı sadece tek parti hükümetlerinin sağlayacağı düşüncesi (Kılıçoğlu, 2016, s. 9) ve istikrarın hükümet istikrarına indirgenmesidir. Yönetimde istikrar konularına değinirken, istikrarı dar anlamda hükümet istikrarı şeklinde değil, geniş anlamda siyasal istikrar bağlamında ele almamız gerekir. Siyasal istikrar ise bir siyasal sistemin kurumlarının ani bir değişime uğramadan varlığını sürdürmesi olup, siyasal istikrarsızlık bu kurumlarda meydana gelen ani değişimdir. Siyasal istikrarın politik, ekonomik ve toplumsal olmak üzere üç boyutu vardır. Hükümet istikrarı hükümetlerin sayısı ve değişimlerini kapsayan boyutlardan sadece biridir. Yönetebilirlik ancak siyasal istikrarın tüm boyutlarının varlığıyla mümkün olup, hükümetlerin değişmesi kısa-uzun ömürlü, tek parti ya da koalisyon hükümeti olması önemli bir açıklayıcı değişken değildir. Yönetimde istikrarın tesisi adına seçim sistemlerinde çoğulculuğu çoğunlukçuluğa yaklaştıran tercihler, buna yönelik hükümetlerin kolay kurulması adına yüksek barajlarla parti sistemindeki olası parçalanmayı önlemeye yönelik düzenlemeler beklenen sonuçları vermemiştir. 1991 seçimleriyle birlikte parti sisteminde artan parçalanmayı önce yüzde 25'lere kadar çıkan seçim çevresi ve 10'luk ulusal baraj, ardından seçim çevresi barajının iptal edilmesiyle varlığı devam eden ulusal baraj parti sisteminde parçalanmayı önleyememiştir. 2002 seçiminde oylarda 0,82 gibi yüksek düzeydeki parçalanma en düşük sandalye parçalanması üreterek (0,46), ulusal baraj sadece 2 partinin parlamentoya girmesine yol açmıştır. İki partili bir parlamentonun çoğulculuk, demokratik temsiliyet açısından ne kadar sorunlu olduğu açıktır. Yüzde 10'luk ulusal baraj dünyada uygulanan en yüksek barajdır (Candan, Solak ve Bilgin, 2020, s. 151-162). Yüksek baraj seçimlerde eksik temsile yol açarken, belirli bir seçim çevresinde partilerin çevre barajının çok üzerinde oy almalarına rağmen parlamentoda temsil edilememelerine ya da barajın hemen altında oy almaları nedeniyle, par-

Yüksek baraj seçimlerde ek-sik temsile yol açarken, belirli bir seçim çevresinde partilerin çevre barajının çok üzerinde oy almalarına rağmen parlamentoda temsil edilememelerine ya da barajın hemen altında oy almaları nedeniyle, parlamentoya girememesine neden olmaktadır.

lamentoya girememesine neden olmaktadır. Bu anlamda yüzde 10 barajı olmazsa olmaz bir kural olmamalıdır (Cop, 2013) Nitekim 3 Kasım seçimlerinde DYP yüzde 9,5'lük oyla parlamento dışı kalmıştır.

3.3. Hesap Verme Temelli Sorunlar

Seçim sistemlerinin demokratikliği aynı zamanda demokrasinin olmazsa olmaz ilkelerinden olan “hesap verme” ile yakından ilgilidir. Hesap verebilirlik sadece hükümet politikalarında kim ya da kimlerin sorumlu olduğu, başarısızlık halinde yaptırımlarla karşılaşp karşılaşmayacağı, seçmenlerin iktidardaki parti veya partilere yönelik yaptırımlarının etkili olup, olmamasıyla ilgili değil, aynı zamanda oy verdikleri partilere karşı etkili olmayı içerir. Hesap verebilirliğin olduğu bir seçim sisteminde temsilcilerin kendilerini seçenlere karşı doğru ve etkili bir şekilde cevap verme yükümlülüğü vardır (Simms, 2012, s. 1). Konuya seçimlerde kimin seçileceğiyle ilgili aday belirlemede kullanılan usul bağlamında yaklaşıldığında, seçim sisteminde hesap verme temelli temel sorunlar; kapalı liste usulü ile büyük seçim çevreleridir. Kapalı liste usulünde milletvekilleri partilerin aday listelerindeki sıraya göre seçilmekte, seçmenler bu listeyi değiştirememektedir. Bu usulde kadınların, dezavantajlı grupların temsilcilerinin aday listelerinde yer alması teorik olarak daha kolay, fakat aday adayları arasındaki rekabet ve hesap verebilirlik güçlü değildir. Aday listeleri lider ve üst yönetim tarafından hazırlandığı için, seçilen temsilcilerin bunlar karşısında yasama sürecinde özerk hareket etme eğilimi az, bir sonraki dönem aday gösterilmek için lidere bağımlılık, hatta itaat baskındır. Aday belirlemede bir iki istisna dışında (kısmen CHP, HDP, sol-sosyalist partiler) ön seçim uygulanmadığı için, kapalı liste lider sultasını kurumsallaştırmakta, buna uygun meclisler ortaya çıkmaktadır (İşsever Ekinci, 2021, s. 9). Kapalı liste usulü sonuçta seçmen-milletvekili arasında kopukluğa yol açmakta, seçmen talepleri demokratik yollarla meclise yansımamakta, seçmenlerle partiler arasındaki bağın zayıf kalmasına neden olmaktadır (Keyman, Erdem, Ağır, 2013, s. 13). Çünkü hesap vermeyen sistem ve usulleri doğaldır ki yararlanıcıları tarafından benimsenmez. Çeşitli ülkeler seçim sistemlerinde parti-seçmen bağına güçlendirmek, seçmenle temsilciyi yakınlaştırarak seçmenin temsilcilerinden hesap sormasını kolaylaştırmak, temsilcileri de parti lideri ve üst yönetimi karşısında belirli ölçüde özerk, bağımsız hareket etmesini sağlamak, parti yönetimini de aday belirleme sürecinde etkin kılmak için karma seçim sistemlerini tercih ederler. Seçim sistemlerinde hesap verme temelli sorunlara yol açan bir diğer faktör, seçim çevrelerinin geniş

olması, seçmenlere temsilciler arasından tercih yapma hakkının verilmesidir. Seçim çevresi büyüdükçe seçmenle temsilci arasında bağ, özdeşlik ilişkisi kurulması, hesap sorma ve hesap verme güçleşmekte, seçmenler çıkar veya ödüllendirme beklentisi içinde değillerse, siyasete karşı ilgisizleşmektedirler.

3.4. Kapsayıcılık Sorunu

Seçim sistemlerinin meşruiyeti büyük ölçüde kapsayıcı olup olmamasıyla ilgilidir. Kapsayıcılıktan kastedilen sadece kapsayıcı oy hakkı, yani sistemin kolayca anlaşılır olmasını sağlama ve herkesin sandık merkezine erişimini sağlama dahil seçim kanunlarının çok sayıda yurttaşın oy kullanmasına izin verme değildir. Aynı zamanda toplumsal gruplara herhangi bir ayrımcılık yapmamasını yapılmamasını içerir. Toplumsal ayrımcılığın olmamasından kastedilen; kadınların, gençlerin, yaşlıların, yoksulların temsiline engel olunmaması, sosyal, ideolojik bölünmelerin, özgün sorun boyutlarının temsiline imkân tanınmasıdır. Seçim sisteminin farklı tercih ve taleplerin yasama organında temsiline imkân sağlayacak şekilde kurgulanması (Keyman ve diğerleri, 2013, s. 14), kapsayıcılık bakımından önemlidir. Türkiye’de seçim sisteminin kapsayıcılık sorunu, kadınların, gençlerin, engelli grupların nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmalarına rağmen siyasette yeterli ölçüde temsil edilmemeleriyle ilgilidir. Kadınların TBMM’deki temsili yüzde 17,5 civarında kalırken, kadınların aktif siyasete katılımını özendirme konusunda CHP, İYİ Parti ve HDP diğer partilere kıyasla nispeten kapsayıcı ilkeleri benimsemiştir. CHP tüzüğü’nün 56. maddesine göre, yüzde 33 cinsiyet ve yüzde 20 gençlik kotası uygulanır. İYİ Parti tüzüğü’nün 13. maddesine göre, en az yüzde 25 cinsiyet kotası uygulanır. 2019 yerel seçimlerinde CHP tüzüğü’nde yer alan yüzde 33 cinsiyet kotasına rağmen il genel meclisi ve belediye meclis üyeliği seçimlerinde CHP’nin listelerinden seçilen kadınların temsiline yüzde 14,6 civarında kalması düşündürücüdür (Erdoğan Tosun, 2021). Halkların Demokratik Partisi’nde kadın kotası yüzde 50’dir. 2018 verilerine göre dünyada parlamentolarda kadınların temsil oranı yüzde 36, Kuzey Avrupa ülkelerinde yüzde 45, Avrupa genelinde yüzde 25’tir (İşsever Ekinci, 2021, s. 9-13). Çeşitli ülkelerde cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olarak Anayasa ya da seçim kanunlarında, partilerin iç hukukunda düzenlemelere yer verilmektedir. Konunun kanunla düzenlendiği ülkelerde emredici düzenlemeye uyulmadığı takdirde maddi ceza ya da hazine yardımıyla kısmen ya da tamamen yararlandırılmama gibi uygulamalar mevcuttur. Düzenlemeyi kanunla yapan ülkeler arasında Belçika, Fransa, İtalya, Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya

Kapalı liste usulü sonuçta seçmen-milletvekili arasında kopukluğa yol açmakta, seçmen talepleri demokratik yollarla meclise yansımamakta, seçmenlerle partiler arasındaki bağın zayıf kalmasına neden olmaktadır.

ya, Polonya dikkat çekerken, Belçika’da aday listelerinde cinsiyet eşitliği kuralına uyulmadığı takdirde seçim kurulları listeleri reddetmektedir. Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık’ta partiler tüzükleri aracılığıyla cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelmektedir (Keyman ve diğerleri, 2013, s. 120). Yasalaşmış aday kotalarında en sık kullanılan minimum aday oranı yüzde 30 iken, Fransa, Bolivya, Güney Kore, Kosta Rika, El Salvador gibi ülkelerde cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olarak minimum kadın oranı yüzde 50 şeklinde kabul edilmiştir (İşsever Ekinci, 2021, s.9-13). Seçim sistemleri seçmenlerin parlamentoda görmek istedikleri temsilcileri belirleme imkânı da verebilir, sonuçta bu, seçim sistemlerinin kapsayıcı olmasıyla ilişkilidir. Nitekim İtalya’da uygulanan etkili tercihli oy, Avustralya’da alternatif oy, İrlanda’da devredilebilir tek oy, Japonya’da devredilemez tek oy sistemleri (Aydın, 2007, s. 86) seçmenin aday belirleme sürecine olmasa dahi, belirlenen adaylar arasında tercihte bulunmasını sağlar ki, bu da parti yönetimlerini aday belirleme sürecinde toplumun farklı kesimlerinden aday göstermeye zorlar. Siyasi partiler ve seçim kanunu gençlerin temsilci olarak parlamentoya girmelerini teşvik edecek herhangi bir düzenleme içermektedir. CHP bu konuda diğer partilere göre yüzde 20’lik gençlik kotası uygulamasıyla ayrı bir yerde durmakla birlikte, 24 Haziran seçimlerinde 18-29 yaş grubundaki genç milletvekili aday oranının en yüksek olduğu partiler Vatan Partisi ve HÜDA Par iken (yüzde 23,6), ardından yüzde 12,1 ile AKP, yüzde 7,7 ile CHP gelmektedir (En genç adayların partilere, 13 Haziran 2018).

Seçim sistemlerinin kapsayıcılığına ilişkin bir diğer konu; engellilerin adaylığı, seçme hakkını kullanma imkanlarıyla ilgilidir. “İlk kez 24 Haziran 2018 seçimlerinde fiziksel engelli seçmenler için önemli ve yeni bir uygulama olan “seyyar sandık” hayata geçirilmiştir. 298 sayılı Kanununun 14. maddesine yapılan ekleme ile “hastalığı” veya “engeli” sebebiyle “yatağa bağımlı olan” seçmenlerin, engelli beyan formu ile bir yakını aracılığıyla yaptıkları başvuru sonrasında, Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) belirlediği kriterlere göre başvurusu kabul edilen seçmenler, “muhtarlık seçimleri hariç olmak” üzere seyyar sandıklarda oy kullanabilecek bunun için seyyar sandık kurulu oluşturulmuştur” (Akyol ve Akyol, 2019, s. 158). Bu seçimde partilerin engelli milletvekili aday sayısı ancak 8 iken, parlamentoya 5 engelli vekil girebilmiştir. Bunların 3’ü AKP, 1’i CHP ve HDP’lidir (8 engelliden 5’i kazandı, 27 Haziran 2018).

Kapsayıcı bir seçim sistemi toplumun demografik dinamiklerini temsil etmesi dışında sosyal, ideolojik bölünmelerin, dezavantajlı grupların, azınlıkların, özgün sorun boyutlarının temsiline de imkan tanır. Özellikle nispi

temsil sistemleri, azınlıklar ve göçebeler dâhil olmak üzere farklı fikirlerin daha iyi temsil edildiği sonuçlar doğurur. “Bu sistem partilere azınlık temsilcilerinin seçilmesini kolaylaştırabilecek bir aday listesi çıkarma fırsatı verir. Bu sayede, çeşitli ulusal azınlıklar arasında, ulusal azınlıklarla çoğunluklar arasında köprü kurma olasılığı doğar ve salt azınlık tabanlı partilerden uzaklaşma fırsatı elde edilir...bu grupların temsilcilerinin kampanya yürütme, seçmen kaydı oluşturma veya oy verme amacıyla seçim bölgesine erişim ile ilgili karşı karşıya kalabileceği zorluklar nedeniyle...” nispi temsilin daha iyi bir seçenek olduğuna şüphe yoktur (AGİT, 2015, s. 30).

Türkiye’de Lozan Antlaşması hükümleri gereği gayrimüslimler dışında azınlık bulunmamakla birlikte, orta ve uzun vadede geçici koruma statüsünde bulunan başta Suriyeli ve Afganistanlı olmak üzere, bu kitlenin seçme ve seçilme haklarının ne olacağı belirsizdir. Bu konuda seçim kanununda düzenleme yapılması gerekir. Seçim sistemleri, sosyo-kültürel bölünmelere, özgün sorun boyutlarına dayalı siyasi gruplaşmaların da parlamentoda temsil edilmelerine imkan tanınmalıdır. Özgün sorun boyutlarına dayalı örgütlenme ve siyaset yapmanın önündeki engellerin ne boyutta olduğuna bakıldığında, Almanya’da Yeşiller Partisi koalisyon ortağı olabiliyorken, Türkiye’de Yeşiller Partisi’nin durumu düşündürücüdür. Bu parti, Siyasi Partiler Kanunu’nun 8. maddesindeki, “siyasi partiler belirtilen bildiri ve belgelerin İçişleri Bakanlığı’na verilmesiyle tüzel kişilik kazanırlar...bildiri ve belgeler alındığı anda, İçişleri Bakanlığı’nca bir alındı belgesi verilir.” hükmüne dayanarak, Eylül 2020’de Parti, kurulumu için başvuruda bulundu. Açık hükme rağmen, alındı belgesi verilmediği için parti bir türlü tüzel kişilik elde edemiyor (Ergin, 2021). Konu yargıya taşınmış olup, partinin tüzel kişilik kazanmasının dahi sorun olduğu bir ülkede, seçim sisteminin bu tür özgün sorun boyutlarını temsil eden siyasi partilerin seçimlere katılımı konusunda ne tür düzenleme getireceği belirsizdir. Yapılacak düzenlemelerle belirsizliğin giderilmesi gerekmektedir.

3.5. Şeffaflık Temelli Sorunlar

Seçim sistemlerinde şeffaflık seçim çevrelerinin belirlenmesinden, aday belirlemeye, oyların sayılmasına, oyların sandalyeye dönüşümüne kadar sürecin hangi usulleri içerdiğinin önceden bilinmesidir. Gerek oyların sayım sürecinde, gerekse temsilci sayılarının hesaplanmasında sistemin meşruluğu, sisteme dair tarafların güven duyması açısından önemlidir. Seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının belirlenme yöntemi seçim

Kapsayıcı bir seçim sistemi toplumun demografik dinamiklerini temsil etmesi dışında sosyal, ideolojik bölünmelerin, dezavantajlı grupların, azınlıkların, özgün sorun boyutlarının temsiline de imkan tanır.

kanununda açık olmakla birlikte, olası değişikliklerde seçim çevrelerinin hangi kriterlere göre belirleneceği konusunda ayrıntılı kriterler pek yoktur. Bu durum doğaldır ki seçim çevrelerinin iktidarın temsilci maksimizasyonu elde etmesi temelli stratejik taksimatı anlamındaki *gerrymandering* uygulamalarına açık bir sistemdir. Geçmişte özellikle yerel seçimlere yönelik olarak bazı illerde ilçelerin coğrafi sınırları değiştirilerek, seçim çevrelerinde kazanç elde etmeye çalışılmış ya da birden fazla seçim çevresinin olduğu illerde, bu çevrelere dahil olan ilçelerin seçim çevreleri değiştirilmiştir. Bunlar şeffaflıktan uzak yapılmıştır. Son seçim ve referandumda 298 sayılı Kanun'da 2008 yılı ve sonrasında yapılan değişiklikler ile Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK), yerleşik içtihadından ayrılan kararları sonucunda, seçme hakkının demokratik ilkelerinin hukuki (anayasal, yasal ve yargısal) güvencelerinin giderek zayıfladığı, bunun da önemli bir seçim güvenliği sorunu oluşturduğu açıktır. YSK'nın 2017/650 sayılı kararıyla mühürsüz oyların sayılması, 2019'da yerel yönetim seçimlerinde verilen 2019/4219 sayılı seçimin iptal kararı ve aynı seçimde kamu görevinden ihraç edilmiş yurttaşların kamu hizmetinden yasaklı sayılmalarının gerektiği kabulüyle *seçilme yeterliliğine* sahip olmadıklarını belirterek, seçimlerden sonra tutanakları iptal eden kararları bunlar arasında dikkat çekici olanlardır. Oysa 2018 genel seçimleri sırasında YSK, kamu görevinden ihraç edilenlerin seçilme yeterliliğine sahip olduğuna ilişkin seçimden önce kendisine yapılan itirazlar nedeniyle kesin olarak hükme bağlamıştı (D. Yılmaz, 2021, s.7). YSK kararlarının yargı denetimine açık olmamasının şeffaflık temelli sorunlar ürettiği bu anlamda açıktır.

4. SEÇİM SİSTEMİ TASARIMINDA KRİTERLER

Seçim sistemi tasarlanırken, ülke olarak ne başarmak istenir, neyin engellenmesi amaçlanır; yasama ve yürütme ülke içi ve dışından nasıl görünmelidir sorularını yanıtlayan bir kriterler listesiyle çalışmaya başlamak önemlidir. Çünkü, bu sorulara verilecek cevaplar aynı zamanda bir ülkenin siyasi sisteminin nasıl şekilleneceğini de belirler. Reynolds ve diğerleri seçim sistemi tasarımına ilişkin on temel kriterinden söz ederler. Bunlar; temsili sağlamak, seçimleri erişilebilir ve anlamlı hale getirmek, uzlaşmaları teşvik etmek, istikrarlı ve verimli hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırmak, hükümeti sorumlu tutmak, bireysel temsilcileri sorumlu tutmak, siyasi partileri teşvik etmek, yasama muhalefetine ve yürütmeyi denetlemesini teşvik etmek, seçim sürecini işleyebilir ve sürdürülebilir hale getirmek ve uluslararası standartları dikkate almaktır (2008, s. 9-14). Bu kriterleri ayrıntılı olarak

değerlendirmek, yeni bir seçim sistemi ya da değişikliği tasarlayan reform önerileri konusunda yol göstericidir.

Temsili Sağlamak

Seçim sistemlerinin tasarımında en önemli husus toplumun farklı kesimlerinin aday ve parti tercihlerini ulusal/yerel meclislere yansıtmaktır. Bu temsil orantılılığın yanı sıra, coğrafi, ideolojik, sosyo-kültürel, ekonomik, toplumsal cinsiyet eşitliği, demografik gruplar, azınlıklar, gençleri içeren boyutları kapsaması gerekir. Lijphart'ın temel seçim sistemi değişkenleri seçim çevresi büyüklüğü, seçim formülü ve oy verme sistemidir (1990, s. 481). Lijphart (1994), seçim çevresi büyüklüğünü coğrafi büyüklük ya da seçmen sayısından ziyade o seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı üzerinden açıklar. Partilerin ülke geneli ya da bir seçim çevresinde çıkaracağı milletvekili sayısı bakımından seçim çevresi temsilde adaleti sağlama bakımından önemlidir. Karşılaştırmalı çalışmalarda seçim çevresi başına düşen ortalama milletvekilliği sayısı yüksek olan ülkelerde etkin parti sayısı diğerleri göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (İ. Yılmaz, 2021, s. 776). “Temsilde adaletin en yüksek oranda sağlandığı sistemler seçim çevresi başına yüksek sayıda temsilcinin düştüğü sistemlerdir zira böylesi sistemler çok küçük partilerin dahi yasama organında temsil edilmesini sağlayabilmektedir” (Candan ve diğerleri, 2020, s. 59-60). Diğer yandan, seçim listelerinin açık veya kapalı olması da seçmen tercihlerinde temsili işlevsel kılması bakımından önemlidir. Kapalı listede adayların liste içerisindeki sıralamaları, onları aday gösteren partiler tarafından belirlenmekte, seçmenin kendisine sunulan adaylara ilişkin tercih yapma imkanı bulunmamaktadır. Açık listede seçmenler oy vereceği parti dışında, listede tercih ettikleri adaya da oy verme imkanına sahiptirler. “Açık listeleri daha da esnek hale getirmek için az sayıda seçim çevresine sahip yerlerde daha farklı yöntemler de kullanılabilir. Örneğin Lüksemburg ve İsviçre’de her bir seçmen seçebileceği toplam sandalye sayısı kadar oy hakkına sahiptir ve bu oyları dilediği gibi bir parti içerisinde ya da farklı partilerin adayları arasında dağıtabilmektedir. Farklı partilerin listesinde yer alan birden çok adaya oy verebilme (panachage) veya kuvvetli şekilde desteklenen adaya birden çok oy verebilme (cumulation) yöntemlerinin her ikisi de seçmenlerin kontrol gücünü artıran ilave imkânlardır ve serbest liste sistemleri olarak sınıflandırılmaktadır” (Candan ve diğerleri, 2020, s. 64-66). Açık ya da serbest liste uygulaması seçmen tercihlerini büyük ölçüde özgürleştirirken, stratejik oy verme eğilimini de azaltır.

Açık ya da serbest liste uygulaması seçmen tercihlerini büyük ölçüde özgürleştirirken, stratejik oy verme eğilimini de azaltır.

Seçimleri Erişebilir ve Anlamlı Hale Getirmek

Seçimlerde oy verme ve oyların sayımı teknik açıdan zor (seçim sandıklarına ulaşım, seçmen kayıt listelerinin karmaşıklığı, oyların döküm ve sayımı gibi) olursa, günün sonunda seçmenlerde oylarının ülkenin yönetilme biçiminde hiçbir fark yaratmadığı algısı oluşursa seçimler insanlar için çok az şey ifade eder. Gerçek bir seçim sunmayan, yasama organlarının hükümetlerin oluşumu veya hükümet politikası üzerinde çok az gerçek etkiye sahip olduğu otoriter sistemlerde içi boş seçimler, insanların günlük yaşamlarındaki merkezi unsurları belirleme gücüne sahip olan yasama meclislerine yapılan seçimlerden çok daha az önemlidir (Reynolds ve diğerleri, 2008).

Pippa Norris'in kurucu direktörlüğünde yürütülen Seçim Dürüstlüğü (Electoral Integrity: EIP) projesinde farklı ülkelerdeki seçimler seçim öncesi, seçim kampanyası, seçim günü ve seçim sonrası dönemleri olmak üzere çeşitli performans göstergeleri ışığında incelenerek, adil olma ve özgürlük bağlamında ölçümlenmektedir. Proje üç soruya yanıt arar: "Seçimler uluslararası seçim dürüstlüğü-bütünlüğü standartlarına ne zaman uygundur? Seçimler başarısız olursa ne olur? Sorunları azaltmak için ne yapılabilir?". Bu çerçevede *Seçim öncesine ilişkin geliştirilen kriterler* seçim yasaları, seçim prosedürleri, seçim çevreleri, seçmen kaydı, siyasi parti kaydı ve medya; *Seçim kampanya süreci kriterleri* medya ve kampanya finansmanı, *Seçim günü kriterleri* oy verme süreci ve oy sayımı, *Seçim sonrasında ilişkin kriterler* sonuçlar ve seçim otoriteleridir. EIP 2019 raporuna göre 2012-2018 dönemini kapsayan seçim dürüstlüğü bulgularına göre, seçimli otokratik rejim kategorisinde değerlendirilen Türkiye 167 ülke arasında 123. sıradadır. Türkiye son 4 seçimde dürüstlük temel bileşenlerinin tümünde geriye gidiş yaşarken, dünya sıralamasında demokratik seçim yapma yeteneği ve kapasitesi bakımından da sıralamalarda gerilemiştir (Norris, Grömping, 2019, s. 9, 27). Türkiye'de seçim sistemi tasarımı konusunda yukarıda belirtilen kriterlerden özellikle seçim yasası, seçim prosedürleri, seçim sistemleri, seçmen ve siyasi parti kaydı önemlidir.

Uzlaşmayı Teşvik Etmek

Seçim sistemleri salt bir aritmetik değil, aynı zamanda bir toplum içindeki çatışma yönetimi mekanizmaları olarak da işlev görür. Sistem, niteliklerine göre partileri etnik, bölgesel, dilsel veya ideolojik olarak daha az dışlayıcı hale getirebilir. Seçmenleri ait oldukları grupların dışına bakmaya ve farklı bir grubu temsil eden partilere oy vermeyi düşünmeye teşvik de edebilir

(Reynolds ve diğerleri, 2008). Seçmene birden fazla oy hakkı tanıyan veya seçmenin tercihli olarak aday sıralamasına izin veren sistemler, önceden belirlenmiş sosyal sınırları aşmaları için alan açar. Örneğin, 1921'den beri İrlanda'da uygulanan devredilebilir tek oy sistemi nispi temsilin avantajlarına sahip olup, partilerin birbiriyle ve partiler içindeki adaylar arasında da seçim yapma imkanı vererek, seçim sonrası oluşabilecek koalisyonların kompozisyonlarına da etki etmektedir. Tercih sıralamalarının partiler arasında karşılıklı olarak belirlenmiş olması (partilerin ikinci, üçüncü vs. tercihleri olarak diğer partileri karşılıklı biçimde önermeleri) yoluyla partiler arası diyalog ve uzlaşmayı da teşvik etmektedir. Bu sistem siyasetçilerin kendi seçmenleri arasında yer almayan gruplara karşı çok daha ılımlı politika izlemelerini teşvik eder. Çünkü, sistemin doğası gereği partiler seçmenlerin yalnızca ilk, tek tercihi olmak için değil, ikinci, üçüncü, dördüncü tercihi olabilmek için de rekabet ederler (Candan ve diğerleri 2020, s. 56-57). Uzlaşmayı temsil etmeye katkıda bulunan bir diğer mekanizma baraj, kota gibi dezavantajları bertaraf etmek için başvurulmuş ittifaklardır (Çolak, 2020, s. 720).

İstikrarlı ve Etkin Hükümetlerin Kurulmasını Kolaylaştırmak

İstikrarlı, etkin, verimli hükümetlerin varlığı doğrudan seçim sistemlerinin bir sonucu olmayıp, hükümetlerin işbaşında kaldığı süre, toplumsal taleplerin siyasal çıktıya dönüşme kapasitesi, toplumun uzlaşma kültürü, elitlerin niyetleriyle de ilgilidir. Kaldı ki hükümet istikrarı niceliksel bir kavram, etkinlik, verimlilik ise nitelikseldir. Çoğunluk sistemlerinin ürettiği tek partililiğin karşılaştırmalı araştırmalarda tek başına istikrarlı ve etkin yürütme oluşturamadığı, nispi temsil sistemlerinin de mutlaka koalisyon hükümetleri çıkardığı, koalisyonların da istikrarsız ve etkin olmayan yürütmeye yol açtığı önermesi bilimsel anlamda açıklayıcı değildir. Nitekim, Almanya, Belçika, Hollanda örneklerinde ağırlıklı olarak koalisyon hükümetleri olmasına rağmen siyasal istikrar dikkat çeker.

Hükümetleri Hesap Verebilir Kılmak

Seçim sistemi tasarlanırken, hükümetleri hesap verebilir kılmak için dikkate alınması gereken hususlardan biri de, sistemin hükümetlerin yasama organına karşı hesap verebilmesi için gerekli mekanizmalarla donatılmasıdır. Bu mekanizmalar yürütmenin yasama tarafından denetlenmesi anlamında hükümet sistemiyle ilgilidir. Gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması gibi mekanizmalar bu anlamda etkili hesap verebilir kurumlardır. Nispi temsil gibi çoğunluk sistemlerin de ürettiği koalisyon hükümetlerinin,

Seçim sistemlerinin hesap verebilir hükümet oluşumlarına yol açması, hesap verme mekanizmalarının işlevsel olup olmamasıyla, siyasal elitlerin siyasal kültürlerinde demokratik değerlerin baskın olup olmamasıyla yakından ilgilidir.

hükümetleri oluşturan partiler arasındaki hassas denge nedeniyle hesap verebilirliği daha yüksek iken, çoğunluk sistemlerinin ürettiği tek parti sistemlerinde hesap verme sosyo-kültürel faktörler de destekliyorsa daha düşük kalır. Seçim sistemlerinin hesap verebilir hükümet oluşumlarına yol açması, hesap verme mekanizmalarının işlevsel olup olmamasıyla, siyasal elitlerin siyasal kültürlerinde demokratik değerlerin baskın olup olmamasıyla yakından ilgilidir.

Seçilen Temsilcileri Hesap Verebilir Kılmak

Seçilenlerin bireysel düzeyde hesap verebilir kılınmasından kastedilen; kampanya sürecinde seçmenlere verdikleri sözlerin, vaatlerin izlenip, denetlenmesine, gerektiğinde yaptırımla karşılaşmalarının sağlanmasıdır. Dar bölge ya da nispi temsili, açık listelerin uygulandığı sistemlerde, aday belirlemenin parti lideri ve üst yönetimince gerçekleştiği, kapalı listenin uygulandığı çoğulcu ya da çoğunlukça sistemlere kıyasla temsilcileri hesap verebilir kılmak daha kolaydır. Geri çağırma (recall) bu konuda geliştirilmiş önemli bir mekanizmadır. Geri çağırma, seçimle göreve gelmiş bir kamu görevlisinin yahut bir kamu organının, olağan görev süresi dolmadan evvel, seçmenler tarafından görevinden alınmasıdır. 35 ülkede geri çağırma hakkı mevcut olup, geri çağırma hakkının muhatabı, yani hedefi, bir kamu görevlisi olabileceği gibi kolektif bir yapı yani bir kamu organı (meclis, kurul, komisyon vb.) da olabilir. İsviçre ve Almanya'da geri çağırma hakkı yerel yönetimlerde doğrudan yönetim ve katılım geleneğinin bir parçası olarak gelişmişken Polonya, Hırvatistan, Slovakya, Avusturya gibi ülkelerde belediye başkanları, bölge başkanları geri çağırılabilir. Avusturya, İzlanda ve Romanya'da devlet başkanlarının dolaylı geri çağırılması mümkün olup, şimdiye kadar sadece Romanya'da uygulanmıştır. Yasama üyelerinin geri çağırılmasına imkân tanıyan ülkeler ise Belarus ve İngiltere'deki çok istisnai bazı koşullar gerçekleştiğinde Avam Kamarası üyeleri için dolaylı geri çağırma (Erol, 2019, s. 44, 58-60, 90).

Siyasi Partileri Teşvik Etmek

Yerleşik ve yeni demokrasilerin uzun vadeli demokratik konsolidasyonu, demokratik rejime ve istikrara meydan okuyan küçük siyasi oluşumlardan yalıtılmasıyla mümkündür. Bunu sağlamanın yolu ise seçim sisteminin marjinal seçmen desteğine sahip partileri dışarıda bırakacak şekilde çerçevelenmesi, parti sisteminin parçalanmasının teşvik edilmemesidir. Seçim sistemi dar etnik, ırksal veya bölgesel temsil bağlarından ziyade, geniş siyasi

değerler ve ideolojiler ile belirli politika programlarına dayanan partilerin gelişimini teşvik etmesi gerektiği konusunda uzmanlar arasında bir görüş birliği olup, toplumsal çatışma tehdidini azaltmanın yolu, toplumu çaprazlama kesen geniş bölünmeleri temsil eden partilerin mezhepsel veya bölgesel temsile dayanan partilere göre hakim ulusal görüşü yansıtma bağlamında seçim sistemi aracılığıyla temsilini sağlamaktır (Reynolds ve diğerleri, 2008, s. 12-13). Seçim sistemleriyle marjinal siyasi partileri parlamento dışında tutmak için benimsenen başlıca yöntem barajlardır. Parti sisteminin aşırı parçalanmasını önlemek için çoğu ülkede baraj uygulaması mevcuttur. Almanya'da yüzde 5 (Ulusal), Belçika'da 5 (Seçim çevresi), Bulgaristan 4 (Ulusal), Çekya 5 (Ulusal), Estonya 5 (Ulusal), Finlandiya, ABD, Japonya (Yok), Gürcistan 5 (Ulusal), İsrail 3,25 (Ulusal), İtalya 3 (Ulusal), Kazakistan 7 (Ulusal), Güney Kore 3, Yunanistan 3 (Ulusal) örnekleri barajın yüzde 3-7 arasında değiştiğini, en yüksek barajın Türkiye'de uygulandığını gösterir. Barajlarla marjinal partileri tamamen sistem dışına itmemek için barajlar çok yüksek tutulmaz, güçlü oldukları seçim çevrelerinde temsilci çıkarmalarına imkan sağlayan düzenlemeler yapılır.

Yasama Muhalefetini ve Yürütmeyi Denetlemesini Teşvik Etmek

Seçim sistemleri, yürütmenin politikalarını sorgulayıp denetleyen, seçmenlerini etkin şekilde temsil edebilen uygulanabilir bir muhalefet grubunun varlığını sağlamaya yardımcı olmalıdır. Parlamentoda etkin muhalefet gruplarının oluşabilmesi, sayısal anlamda güçlü olmaları ve işbaşındaki hükümete karşı alternatif politika önerileri sunabilmelerine bağlıdır. Muhalefetin gücü, seçim sistemi tercihiyle bağlı olduğu kadar, sistemin kendisi muhalefeti etkisiz kılacak bir tasarıma sahip ve güçsüz bir muhalefet üretiyorsa, demokratik yönetim doğası gereği zayıflar (Reynolds ve diğerleri, 2008, s. 13). Yasamada tek parti çoğunluğunun baskın olmasına yol açan seçim sistemleri muhalefetin işlevlerini yerine getirmesini zayıflatır. Özellikle iktidarı denetleme işlevinin azalması durumunda, parlamenter ya da başkanlık sistemlerinde otoriterleşen yürütme muhalefeti etkisizleştirmekte, hatta sembolikleştirmektedir. Bu nedenle, demokratik siyasi rejimlerden hangisi olursa olsun seçim sisteminin muhalefeti güçlendirecek mekanizmalarla donatılması önemlidir.

Seçim Sürecini İşleyebilir ve Sürdürülebilir Kılmak

Herhangi bir seçim sisteminin tercihi sadece siyasi kriterlere bağlı olmayıp, aynı zamanda ülkenin idari kapasitesi ve mali koşullarıyla da ilgilidir. Seçim

Muhalefetin gücü, seçim sistemi tercihiyle bağlı olduğu kadar, sistemin kendisi muhalefeti etkisiz kılacak bir tasarıma sahip ve güçsüz bir muhalefet üretiyorsa, demokratik yönetim doğası gereği zayıflar

sistemi açısından sürdürülebilir bir siyasi çerçeve ülkenin kaynaklarını hem seçim yöneticisi olma becerisine sahip kişilerin var olması hem de ulusal bütçedeki mali talepler açısından dikkate alır. Örneğin, yoksul bir ülke iki türlü sistem kapsamında gereken çoklu seçimleri mali anlamda karşılayabilir veya karmaşık bir tercihli oy sayımını kolayca yönetebilir. Diğer yandan, kısa vadede basitlik, uzun vadede her zaman maliyet etkinliği sağlamayabilir. Bir seçim sistemi ucuz ve yönetimi kolay olabilir, fakat bir ülkenin acil ihtiyaçlarına cevap vermeyebilir, hatta ülkenin ihtiyaçlarıyla çeliştiğinde sonuçları felaket olabilir. Buna karşılık, başlangıçta yönetimi biraz daha pahalı ve anlaşılması daha karmaşık görünen bir sistem, uzun vadede ülkenin istikrarını ve demokratik konsolidasyonunu sağlamaya yardımcı olabilir. (Reynolds ve diğerleri, 2008, s. 14). Bu veri koşullar çerçevesinde bir seçim sistemi tasarlanırken temel kriter, koşullar ihtiyaçlar ve maliyetler arasında denge kurulmasıdır. Seçim sistemleri bir kez kabul edildikten sonra, genel olarak değiştirilmesi çok kolay olmadığı için, başlangıçta hesaplanan maliyet ve basitlik süreç içinde tersi sonuçlar üretebilir.

Uluslararası Standartları Dikkate Almak

Seçme hakkının demokratikleşmesine paralel olarak seçim sistemi tasarımları oy hakkını temel alan evrensel temel hak ve ilkelerden, konuya ilişkin uluslararası sözleşmelerden ayrı düşünülmemektedir. Seçimlerin özgür ve adil koşullarda yapılması, genel oy hakkı, gizli oy, açık sayım, adil temsil, toplumsal cinsiyet eşitliği, azınlıkların, dezavantajlı gruplara yönelik seçimlere erişimde fırsat eşitliği sağlanması gibi ilkeler İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, AB, AGİT, Avrupa Konseyi gibi uluslararası sözleşmeler ve kurumlar tarafından hukuki güvenceye kavuşturulmuştur. Demokratik devletler seçim tasarımına ilişkin kriterlerinde uluslararası mevzuatın koşullarını azami ölçüde yerine getirdikleri takdirde, gerek seçim mevzuatı, gerekse uygulanan seçim sisteminin uluslararası hukuka uyumlu olduğu ve meşruluğu konusunda tartışma olmaz.

5. SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİLERİ

Türkiye siyasetinde seçim sistemine ilişkin tartışmalar zaman zaman yoğunlaşmaktadır. Siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, kısmen akademik çevreler özellikle 1990'lardan itibaren konuya ilişkin görüşlerini kamuoyu ile paylaşmakta, seçim kanununda kısmi değişiklikler yapılmakta, fakat ortaklaşa sahiplenilecek bir seçim sistemi bir türlü tasarlanamamaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi öncesinde temsilde adalet ve yöne-

timde istikrar arasında dengeyi kuracak seçim sistemi tartışmaları çeşitli siyasi partilerin öneriyle gündeme gelmekle birlikte, sistem değişikliğinin ardından seçim sisteminde dar, daraltılmış bölge ile ulusal barajın düşürülmesine yönelik sınırlı değişiklik arayışları özellikle Cumhur İttifakı bileşenleri tarafından bir süreden beri dile getirilmektedir. Bugün gelinen noktada, yakın geçmişi de dikkate aldığımızda, konuya ilişkin partilerin yaklaşımında şu hususlar dikkat çekmektedir:

30 Eylül 2013'de Erdoğan tarafından açıklanan demokratikleşme paketinde, özellikle genel seçimlerde uygulanan yüzde 10 ülke barajı ve temsilde adalet-yönetimde istikrar ikiliği kamuoyu önünde somut önerilerle tartışmaya açılmış, söz konusu paketle birlikte AKP o dönemde üç farklı seçim sistemi önerisini gündeme getirmiş, bunlardan herhangi birisi üzerinde konsensüs sağlamaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; mevcut sistem ile devam etmek, yüzde 5 ülke barajı ile birlikte uygulanacak 5'li gruplandırılmalı bir daraltılmış bölge seçim sistemi ve ülke barajı olmaksızın uygulanacak bir dar bölge seçim sistemi idi. 2023 Siyasi Vizyon Belgesi'nde ise seçim sistemi ve seçimlere ilişkin sorun teşkil eden yasal düzenlemelerin ortadan kaldırılması, seçme ve seçilme hakkına ilişkin yasakların kaldırılması, özellikle temsilde adaletin güçlendirilmesi hedef olarak belirlenmiş ve bunun için Anayasa, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ve 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu olmak üzere tüm yasalarda gerekli değişikliklerin yapılacağı dile getirilmiştir. Bunun yanında, demokratik temsilin azami düzeyde sağlanması, demokratik standartların yükseltilmesi, millet ile milletvekillerinin daha da yakınlaşması, seçme ve seçilme hakkının önündeki bütün antidemokratik engellerin ve kısıtlamaların kaldırılması ile milletin seçtiklerini yakından tanıma ve iletişim kurmasının kolaylaştırılması için gereken yasal düzenlemeler yapılacağı kayıt altına alınmıştır.

CHP ise gerek lideri gerekse elitlerinin söylemi ve programatik belgelerine yansıyan şekliyle, yüzde 10 seçim barajının çok yüksek olduğu ve bu oranın düşürülmesi görüşünü savunurken, il bazında seçim barajını yukarı çekecek bir düzenleme olması nedeniyle daraltılmış bölge seçim sistemine karşıydı.

MHP tercihli sistem ile dar bölge sistemine karşı çıkarken, tercihli sistemin partilerin gücünü azaltacağını, partide disiplini sağlamada zorluğa neden olacağını belirterek, dar bölgenin de etnik ve mezhep ayrılıklarını körükleyebileceği şeklindeki sakıncasına dikkat çekmiştir. Bahçeli'ye göre dar böl-

ge sistemi etnik ayrımcılığı, mafyayı körükleyebilecek ve farklı seçim bölgelerinde politik patronaj, klientalizm, nepotizm ve hemşericilik bağlarını pekiştirecektir. O'na göre daraltılmış bölge dar bölgeye göre daha tercih edilebilir durumdadır. Barajın düşürülmesine siyasi istikrarsızlığa neden olacağı, bölünmüş bir siyasi tablo ortaya çıkartacağı gerekçesiyle karşı çıkılmış ve barajın yüzde 10 olarak kalmasından yana bir tavır konmuştur (MHP, 2014).

HDP'nin 7 Haziran 2015 seçim bildirgesinde seçimlerle ilgili olarak Siyasi Partiler Yasası'nın demokratikleştirilmesinden, partilerin iç yapılarına kadar ayrıntılı düzenlemelere yer verilirken, seçim barajının kaldırılacağı ve Meclis'te bütün partilerin aldıkları oy oranında temsil edilebilmesinin yolu açılacağı dile getirilmiştir (HDP, 2015; Tosun, 2015, s. 29-34). Bu önerilerden sonra Türkiye 3 seçimi arka arkaya yaşamış, seçim sistemi odaklı tartışmalar yerini ağırlıklı olarak hükümet sistemi tartışmalarına ve salt baraj merkezli tartışmalara bırakmıştır.

Bugün gelinen noktada partilerin seçim sistemine ilişkin güncel önerileri incelendiğinde, seçim barajı ve temsilcilerin seçim yöntemine ilişkin görüş ve önerilerinde kısmi değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Cumhur İttifakı kanadında AKP ve MHP'nin seçim barajının yüzde 7'ye düşürülmesi konusunda uzlaştıkları anlaşılıyor ("Seçim barajı düşürülüyor!", 27 Ekim 2021). Büyük Birlik Partisi ise barajın yüzde 3'e düşürülmesi taraftardır. Millet İttifakının bileşenlerinden CHP'nin seçim sistemine ilişkin önerisi tutarlı bir çizgide olup, Genel Başkan Kılıçdaroğlu'nun yüzde 10 seçim barajının kaldırılarak, yüzde 1 oy alan partinin en azından genel başkanının TBMM'ye girmesi gerektiğine ilişkin düşüncesi dikkat çekicidir ("Kılıçdaroğlu: seçim barajını", 17 Haziran 2020). CHP'nin güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçiş için hazırladığı raporda seçim sistemine yaklaşımı şu şekildedir: "Dağınık seçim yasalarını kodifiye ederek, 'Seçim Kanunu' adı altında tek bir yasada birleştirmektir. Bu yasal düzenlemede, 'Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları'nı düzenleyen Anayasa madde 66 ve madde 2'nin 'Demokratik Devlet' gerekleri çerçeve alınmalıdır. Seçimlerin finansmanı, çağdaş demokrasilerin en önemli sorunu olduğundan, bu konu, belirtildiği üzere, seçim harcamalarını saydamlığı ilkesi çerçevesinde ayrıntılı biçimde düzenlenmelidir. Seçim barajı, demokratik olmadığı gibi yönetimde istikrarın da bir gereği değildir. Bu nedenle seçim barajı kaldırılmalıdır" (CHP, 2021, s. 73).

İYİ Parti hazırlamış olduğu "İyileştirilmiş ve Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Raporu"nun (2021) daha başlangıç kısmında mevcut seçim sistemine

yönelik eleştiriyi, yüksek seçim barajı, iktidar partilerinin aldıkları oy oranıyla TBMM'de orantısız temsil edilmesi perspektifinde değerlendirmektedir (s. 1). Parti'nin seçim sistemine yaklaşımı ise mevcut nispi temsil sistemi barajın yüzde 5 seviyesine düşürülmesiyle devam etmesi gerektiği yönündedir. Dar veya daraltılmış bölge sistemine, seçmenlerin oylarını, en yüksek oy alan parti lehine ipotek altına alacağı, diğer partiler için kullanılan millet iradesini yok edeceği düşüncesiyle karşıdır (İYİ Parti, 2021, s. 59).

Gelecek Partisi'nin "Tam Demokrasi için Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Raporu"nda yüzde 10 ülke barajının kaldırılması taahhüt edilerek, bu şekilde Meclisin temsil yeteneğinin güçleneceği, temsil adaletinin sağlanacağı vurgulanmaktadır (Gelecek Partisi, 2021, s. 48).

DEVA'nın seçim sistemine ilişkin görüşü de "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Raporu"na yansımıştır. Parti raporunda seçim barajını düşüreceklerini şu ifadelerle vadetmektedir: "Halk iradesinin Meclis'e etkili bir şekilde yansıtılması amacıyla seçim barajını temsilde adalet ilkesini uygun şekilde değiştireceğiz. Seçim kanunu değişikliği ile kadınların, engellilerin ve gençlerin Meclis'te daha adil biçimde temsil edilebilmesi için kota zorunluluğu getireceğiz. Bu grupların siyasete katılımını teşvik edeceğiz" (DEVA Partisi, 2021, s. 2).

Saadet Partisi seçim barajının kaldırılması yönünde tercih belirten bir diğer parti olarak dikkat çekmektedir. Bu görüşü 24 haziran 2018 seçim beyannamesine şu şekilde yansımıştır; "Yüzde 10 seçim barajı kaldırılacaktır. Seçim sistemi sosyal adalete ve milletimizin beklentilerine uygun hale getirilecektir" (Saadet Partisi Seçim Beyannamesi, s. 41).

HDP'nin seçim sistemi önerisiyle ilgili olarak önceki dönem eş genel başkanlarından Demirtaş seçim barajının kaldırılması, Türkiye milletvekilliği getirilerek yüzde bir oy alan her partinin en az bir milletvekiliyle parlamentoda temsil edilme olanağının sağlanması görüşünü dile getirirken (2020), parti yayınladığı 11 maddelik tutum belgesinde seçim sistemine ilişkin herhangi bir görüşe yer vermemiştir.

Demokrat Parti'nin önerisini ancak parti programından izlemek mümkündür. Programında "Siyasi Modelin Yenilenmesi" başlığı altında parti seçimlerde ülke barajını kabul edilebilir ve temsilde adaleti sağlayacak bir orana indirmeyi, genel seçimlerde siyasal partilerin birbirleriyle ittifaka girmelerini mümkün kılacaklarını vadetmektedir (Demokrat Parti Programı, s. 33).

İdeal olan sıfır baraj olmakla birlikte, ortak noktada bulunabilmek için baraj yüzde 3'e çekilebilir.

6. TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMİNİN SORUN BOYUTLARININ ÇÖZÜMÜ İÇİN REFORM ÖNERİLERİ

6.1. Temsili Güçlendirme ve Temsil Adaleti için Öneriler

Mevcut seçim sisteminin temsil adaleti temelli sorunlarının ortadan kaldırılması için, kullanılan oyla elde edilen sandalye arasındaki orantısallığı arttırmaya yönelik olarak yüzde 10'luk ulusal barajın yüzde 3'e düşürülmesi önerilir. İdeal olan sıfır baraj olmakla birlikte, parti sistemindeki parçalanmayı da düşük düzeyde tutmak için baraj bu orana çekilebilir. Seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının illerin nüfusu dikkate alınarak belirlenmesi, illerin parlamentoda temsilinde daha adaletli bir yapı oluşturmak için önemlidir. Her ile nüfuslarından bağımsız olarak uygulanan önce birer vekillik verme kuralı yerine, sandalyelerin illere dağıtılmasının ardından, düşük nüfusları dolayısıyla sandalye elde edemeyecek il olursa bunlara verilecek birer vekillik (İşsever Ekinci, 2021: 12) temsilde adalet-temsilde denge ilişkisini sağlayabilir.

Temsil adaleti sağlama anlamında dikkate alınması gereken toplumsal gruplar arasında kadınlar önemlidir. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların parlamentoda adil biçimde temsili için cinsiyet kotası yerine fermuar sisteminin tercih edilmesi eşit temsil anlamında önerilebilir. 18-30 yaş grubundaki gençler için yüzde 30 kota uygulaması da gereklidir. Engelli bireyler için de demografik yapı içindeki ağırlıkları dikkate alınarak kota uygulamasına gidilmesi, bu kesimin siyasete kazandırılması anlamında önemlidir. Ülkemizde geçici statüde bulunsalar da, yerleşik durumdaki özellikle Suriyeli ve Afgan'ların seçimlere katılım ve temsille ilgili talepleri olması durumunda nasıl bir yola başvurulacağı konusunda düzenleme yapılması gerekmektedir. Özgün sorun boyutlarının temsilcisi olan Yeşiller Partisi gibi partilerin tüzel kişilik kazanmasına yönelik engellere son verilmeli, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı olmadığı takdirde seçimlere katılımlarının da kolaylaştırılması gerekir.

Aday belirlemede toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde aday gösterilmesi durumunda yasal yaptırımların getirilmesi, bu tür temsilin kurumsallaşması için önerilir. Bu yaptırımlar seçim kurulları tarafından listelerin reddedilmesi (Belçika, Yunanistan), listelerin reddedilmesinden önce kota gerekliliklerine uyulması için süre verilmesi (Polonya, Bosna Hersek), kota gerekliliğini yerine getirmeyen partilere yapılan hazine yardımlarının bir kısmının kesilmesi (Fransa) gibi finansal yaptırımlar, hatta seçime katılma

izni verilmemesi şeklinde olabilir (İşsever Ekinci, 2021, s. 14).

Temsil adaleti açısından bir diğer önemli konu seçim çevreleriyle ilgilidir. Seçim çevresi daraltıldıkça milletvekili sayısı azalacağı için, küçük partilerin şansı azalmakta, bu da küçük partilerin aleyhine olmaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, 14 milletvekillinin seçildiği İzmir 1.seçim çevresinde temsilcilik kazanabilmek için alınması gereken oy geçerli oyların yüzde 7,1'i iken, aynı seçim çevresi yedişer milletvekili çıkaracak şekilde daraltılıp ikiye bölündüğünde efektif baraj sayısı 9,3'e çıkmaktadır. Bunun anlamı, daha az oy alan küçük partilerin milletvekilliği elde etmelerinin zorlaşmasıdır. Dar ve daraltılmış bölgede etkin baraj / bölge barajı etkisinin artması dolayısıyla birinci partiye daha fazla avantaj sağlanırken -ülke barajı sıfıra çekilmiş olsa dahi- temsilde adaleti daha fazla bozacağı öngörülebilir (Çınar ve Göksel, 2014, s. 16). Siyasal kutuplaşma açısından düşünüldüğünde, Türkiye'de seçim çevrelerinin küçültülerek dar bölge seçim sistemine geçilmesi hesap verme/sorma kültürünün zayıf, etnik, dinsel bölünmelerin yaygın, partilerdeki lider egemenliği ve oligarşik yapıların hakim olduğu, sosyolojik yapıda ilksel bağların baskın, uzlaşa ve bir arada yaşama kültürünün sığ olması kutuplaşma, gerilim ve demokratik gerilemeyi daha da arttırabilir (Tosun, 2021).

6.2. Seçimlerin Erişebilirliğini Arttırmak için Öneriler

Seçimlerin meşruiyeti seçmenlerin kimi, nasıl seçtiği konusunda bilgi sahibi olmasıyla yakından ilgilidir. Seçim ve sandık çevrelerinin belirlenmesinde objektif kriterlere dayalı, maksimum coğrafi yakınlığın esas alınması, katılımın teşvik edilmesi ve meşruiyetin güçlenmesi anlamında önemlidir. Sandık birleştirme/ayırmalarının zorunlu olmadıkça yapılmaması veya objektif kriterlere göre yapılması seçimlere ilişkin güven duygusunun zedelmemesi anlamında önemlidir. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'un 5. maddesinde 7102 sayılı kanunla yapılan değişiklikle getirilen "Aynı binada oturan seçmenler, hane bütünlüklerinin korunması ve aynı seçim bölgesinde kalmaları şartıyla, farklı sandık bölgelerine kaydedilebilir" hükmünün uygulanmasında azami dikkatin sağlanması şarttır. Yine, 7102 sayılı kanunla yapılan değişiklikle 2017 Anayasa referandumunda mühürsüz oyların sayılmasına ilişkin YSK'nın verdiği kararı yasal temele oturtmak için 9. maddede değişikliğe gidilmiştir (Resmi Gazete, 16 Mart 2018, S:30362). Referandum sonucunu tartışmalı hale getiren mühürsüz oy kullanmayı yasal bir zemine oturtmak

amacıyla yapılan bu değişiklik kanımızca seçmenlerin referandumuna ilişkin endişelerini gidermeye yetmemiştir. Oyunun kurallarını sonradan değiştir-
mek, koşullara göre düzenleme yapmaktan kaçınmak önemlidir.

Diğer yandan, “...özellikle 7102 Sayılı Kanun ile getirilen ve serbest seçim hakkına gölge düşürebilecek sandık taşıma, seçim ve sandık bölgelerinin birleştirilmesi, kolluk güçlerinin kolaylıkla sandık çevresine gelebilmesi gibi uygulamalar gözden geçirilmelidir” (Özsoy Boyunsuz ve Esen, 2020, s. 31). Seçim dönemlerinde seçmen kayıtlarının güvenliği zaman zaman tartışma konusu olmaktadır. Bunu ortadan kaldırmak amacıyla, ilçelerde mahalle muhtarlarının başkanlığında, siyasi parti temsilcilerinin gözlemci olarak katılacağı bir komisyon kurulması, bu komisyonun tartışmalı kayıtlara ilişkin gözlemci olarak ilçe seçim kurullarıyla eşgüdümlü inceleme yapması önerilebilir. Medyanın seçim kampanyası döneminde ve TRT’nin seçim sonuçları açıklanırken, objektif yayın yapmasını sağlamaya yönelik kural, kurul ve yaptırımların oluşturulması seçim sonuçlarının güvenilirliği için gereklidir. Bu nedenle, Basın Kanunu ve RTÜK Kanununda düzenleme yapılması önerilir.

6.3. Partiler Arasında Uzlaşmaya Teşvik Etmek, Parti İçinde Seçmen ve Milletvekili Bağını Güçlendirmek için Öneriler

24 Haziran seçimleriyle birlikte uygulanmaya başlayan resmi ittifak sistemi farklı ideolojik bloktaki partilerin birbiriyle yakınlaşmasına, siyasi kutuplaşmayı tamamen önleyemese de, ön yargıların kırılmasına katkı yapmıştır. İttifaklar temsil adaletini güçlendirdiği için, seçim sisteminde yapılacak düzenlemelerde ittifakları teşvik edecek kurallar getirilmeli, ittifak içi baraj uygulamasından kaçınılmalıdır. 24 Haziran deneyimi ittifaklı d’Hondt sisteminde ittifak bünyesinde yer alan bir siyasi partinin, seçime tek başına giren partilere nazaran daha avantajlı olduğunu göstermiş, parlamentodaki siyasi parti dağılımının yanı sıra temsil oranına da olumlu yönde etki yapmıştır. İttifaklı d’Hondt sistemi geçerli olan oyların tamamına yakınının (yüzde 99,3) parlamentoda temsil olanağı bulmasına aracılık etmiştir. Partiler ittifak yapmasalardı, yüzde 12’ye yakın bir oy parlamentoda temsil olanağı bulamayacaktı.

Partilerin kendi içlerinde seçmenlerle milletvekilleri arasındaki bağı güçlendirmeye yönelik olarak, seçimlerde kullanılan kapalı aday liste usulünün terkedilerek açık listeye (tercihli oy) geçilmesi, parti-seçmen özdeşliğinin kurulması açısından önerilir. Diğer yandan, üzerinde düşünülebilecek bir diğer yöntem, Lüksemburg ve İsviçre’de uygulanan birden çok adaya oy verebilme usulü (panachage) ile seçmenlere seçebileceği temsilci sayı-

sı kadar oy hakkına sahip kılınması ve oylarını dilediği şekilde oy verdiği parti listesi içinde veya farklı partilerin adayları arasında dağıtabilme imkânı tanınmasıdır (Candan ve diğerleri, 2020, s. 55-56). Açık liste usulüne geçilmesi, parti içinde milletvekillerini güçlendirip, parti içi demokrasinin gelişmesine katkı yapacağı gibi, seçilenlerin seçmenlerin taleplerine daha duyarlı olmalarına yardımcı olacaktır. Özellikle kapalı listenin uygulandığı ülkelerde seçilmiş temsilcilerin seçmenlerle bağı zayıftır. Siyasi partilerde parti içi demokrasinin gelişmesi, seçmenle parti arasındaki aidiyet bağının güçlenmesi için milletvekili adaylarının belirlenmesinde ön seçim şartının siyasi partiler ya da seçim kanununa konması önerilir.

6.4. İstikrarlı ve Etkin Hükümetlerin Kurulmasını Kolaylaştırmak için Öneriler

Hükümet istikrarı ve hükümet etkinliği doğrudan seçim sistemiyle ilgili değildir. 12 Eylül rejimi seçim kanununa eklediği seçim çevresi ve ulusal barajla hükümet istikrarsızlıklarını önlemeye çalışsa da 90'ların ikinci yarısından itibaren ulusal baraja rağmen kısa ömürlü hükümetler işbaşına gelmiştir. Bu hükümetlerin tamamen etkinlikten uzak oldukları söylenemeyeceği gibi, özellikle 2015 sonrası AKP etkin tek parti hükümeti olamamıştır. Dar anlamda seçim sistemi tasarımıyla ilgili olmasa da sistemin işleyişini kolaylaştırıp, hükümet istikrarsızlıklarının çok düşük düzeyde kalması için, Millet İttifakının önerdiği güvenoyu alırken olumlu oyların çokluğuna, güvensizlik oyunda ise üye tam sayısının salt çoğunluğu ya da nitelikli bir çoğunluk aranması olarak bilinen Kurucu Güvenoyu ya da Yapıcı Güvensizlik oyu istikrar ve etkinlik için gereklidir. Bu mekanizma tesis edildikten sonra, seçim sistemindeki usullerin hükümet istikrarı ya da etkinliği konusunda etkisinin zayıf kalması beklenir.

6.5. Hükümetleri Hesap Vermeye Zorlamak için Öneriler

Geniş anlamda seçim sistemi kapsamında düşünüldüğünde, Meclis Araştırması ve Meclis Soruşturması gibi hükümetlerin hesap verebilirliğine katkı yapıcı mekanizmalar daha işlevsel hale getirilmelidir. Parlamenter sisteme geçildiği takdirde, sözlü soru önergesi ve gensoru mekanizmaları yeniden sisteme dahil edilmeli, CHP'nin Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem raporunda dile getirdiği yeni bir denetim yöntemi olarak Bakanlar Kurulunun temel hak ve hürriyetler konusunda TBMM'ye talep halinde rapor sunma önerisi de düzenleme konusu yapılmalıdır.

6.6. Seçilen Temsilcileri Hesap Vermeye Zorlamak için Öneriler

Seçilmiş yerel yöneticilerle ulusal meclis temsilcilerini geri çağırma yöntemi, seçilenleri hesap vermeye zorladığı için, önemli bir yöntem olup, ülkemizde nispi temsilin uygulandığı milletvekili seçimlerinde hayata geçirmek zor olmakla birlikte, hangi kriterlere dayanarak ve hangi teknikle uygulanabileceğinin dünya örnekleri dikkate alınarak tartışılması önerilir. Bu yöntemi seçim çevrelerinde imza toplanarak, imzaların kayıtlı seçmen sayısının belirli bir oranına ulaşması halinde doğrudan ya da dolaylı olarak milletvekillerinin geri çağırılması anlamında düşündüğümüzde, seçilenlerin seçenlere karşı sorumluluğunun artacağı, parti içinde lider sultasının azalacağı, milletvekillerinin kendilerini seçenlerin taleplerini dikkate alma, takip etme anlamında oto-kontrol geliştirecekleri düşünülebilir. Sonuçta seçenle seçilen arasındaki temsiliyet ilişkisi güçlenir.

6.7. Siyasi Partileri Teşvik Etmek için Öneriler

Siyasi Partiler yasasıyla ilgili, geniş anlamda seçim sistemleri kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer konu; partilerin mali anlamda güçlenmeleri için teşvik edilmeleridir. Partilere yapılacak yardımda ülke genelinde aldıkları oy oranları dışında, seçim çevrelerinde toplam geçerli oyların yarısından fazlasını alarak buralarda birinci olan partilere ülke genelinde yardım almaması durumunda belirli oranda hazine desteği sağlanması önerilebilir. “Seçim barajının yüzde 10 olduğu bir ülkede devlet yardımı eşiğinin yüzde 3’e düşürülmesi “havuç” gösterme politikası olarak değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle, rekabetin sağlanması için adil ve eşitlikçi bir devlet yardımı eşiği yanında adil ve eşitlikçi bir seçim barajı da gereklidir...Adil ve eşitlikçi bir yaklaşım, her kategoride devlet yardımı alacak partilerin aldıkları oyla orantılı bir yardım almalarını gerektirir” (Gençkaya, 2015, s. 19). Kanımızca devlet yardımının yerel düzeyde oy performansı temelinde çeşitlenmesi yerelde siyasetin güçlenmesini de teşvik edici olabilir.

6.8. Yasama Muhalefetini Etkinleştirmek ve Yürütmenin Etkin Denetlenmesini Sağlamak için Öneriler

Güçlü muhalefet temsili demokrasilerde parlamentonun çoğulculuğu, temsil işlevini yerine getirmesi için vazgeçilmezdir. Parlamentoda güçlü bir muhalefetin oluşması için ulusal barajın yüzde 3’e çekilmesi önerilir. Geniş anlamda seçim sistemiyle ilgili olan Meclis İçtüzüğünde yapılacak deği-

şiklikle muhalefete parlamentoda ve meclis komisyonlarında daha fazla söz hakkı tanınması gerekir. CHP raporunda önerildiği gibi, muhalefet hakkının somut güvencelere kavuşturulması, muhalefetin gerek komisyon, gerekse Genel Kurulda söz hakkını kısıtlayacak düzenlemeler ilke olarak öngörülmemeli, buna yönelik yasal düzenlemeler yapılmalıdır. “Meclis içi komisyon faaliyetlerinde muhalefetin konumu güçlendirilmeli, araştırma komisyonu kurulması kolaylaştırılmalıdır. Siyasi parti gruplarından birinin önerisi üzerine araştırma komisyonu kurulabilmeli, komisyonda tüm siyasi parti grupları eşit temsil edilebilmelidir. Komisyon, kurulmasının ardından bakanları ve üst düzey bürokratları çağırıp sorgulayabilmelidir” (Özsoy Boyunsuz ve Esen, 2020, s. 28). Ayrıca, yasama komisyonları uzmanlık ilkesi temelinde işlevsel kılınmalı, “yasa yapımında girişim yetkisi bakımından, hükûmetin yasa tasarısı ve TBMM üyelerinin yasa önerisi (teklifi) hazırlama yetkilerinin yanı sıra, -bazı Avrupa Devletlerinde olduğu gibi- belli sayıda imza toplayan yurttaş topluluklarına da *girişim hakkı* tanınmalıdır. Böylece yasa teklifi, yasa tasarısı ve halk girişimi olmak üzere üç kaynaklı girişim (inisiyatif), yasama faaliyetinin demokratikleşmesine katkıda bulunacaktır. Temel hakları ihlal edici olan, bütçeye ağır mali yük getiren öneriler ve dış politika konuları dışında, halkın Meclis’e kanun önerisi verebilmesi usulü getirilmelidir”. (CHP, 2021, s. 46-47). Yasamanın yürütmeyi denetleme işlevini etkinleştirmek amacıyla, yazılı soru önergesi dışında sözlü soru önergesi sisteme yeniden konmalı, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması etkin bir denetim aracına dönüştürülmeli, daha önce belirtildiği gibi, yeni bir denetim yöntemi olarak Bakanlar Kurulunun temel hak ve hürriyetler konusunda TBMM’ne talep halinde rapor sunma önerisi getirilmelidir.

6.9. Seçim Sürecinin İşlerliğini Arttırmak ve Sürdürülebilir Kılmak için Öneriler

Parlamentoda seçim sistemiyle ilgili yasa değişiklikleri, değişikliklerin ele alınacağı komisyonlarda parlamentoda temsil edilen tüm partilerden temsilcilerin katılacağı ve eşit oy haklarının olacağı, parlamentoda temsilcisi bulunmayan, fakat ülke genelinde örgütlenmesini tamamlamış partilerin ise gözlemci olarak katılmalarını sağlayacak şekilde yapılması, buna uygun yasal düzenlemenin yapılması seçim sisteminin kapsayıcılığı ve siyasi uzlaşa adına önemlidir. Bunun yanı sıra, seçim sistemiyle ilgili yasa değişiklik kararlarının parlamentoda nitelikli çoğunlukla alınması önerilir.

6.10. Uluslararası Standartları Dikkate Almak için Öneriler

Seçim öncesinden başlayarak, seçimin tamamlanmasına kadar olan tüm süreçler seçimlere ilişkin uluslararası mevzuata uygun olarak yürütülmelidir. Bu konuda seçim kanununda gerektiği takdirde somut düzenlenmeler yapılmalıdır. EIP bulgularına göre Türkiye son dört seçimde dürüstlük-bütünsellik bileşenlerinin tümünde geriye gidiş yaşarken, dünya sıralamasında demokratik seçim yapma yeteneği ve kapasitesi bakımından da sıralamalarda gerilemiştir (Norris, Grömping, 2019). Bu nedenle, seçim sürecinin tüm aşamalarının gözetimi için parlamento tarafından bir gözetim komisyonu oluşturulabilir. Bu komisyonda seçime katılan tüm siyasi partilerin temsilcileri ile konuyla ilgili düşünce kuruluşları temsilcileri, medya temsilcileri, hukukçu ve bu alanda çalışan akademisyenler gözlemci olarak bulunabilir. Seçimle ilgili tüm süreçler ne kadar şeffaf yürütülürse, seçmenlerin sisteme ilişkin güven ve meşruiyetleri o ölçüde artacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Seçim sistemlerinin tercihinde ülkelerin deneyimleri, sosyo-ekonomik yapıları, siyasal koşulları, siyasi rejimin niteliği, siyasi partilerin beklentileri gibi unsurlar büyük ölçüde belirleyicidir. Seçim sistemi tasarımına ilişkin kriterler son tahlilde önemli siyasal sonuçlara yol açar ki, bu sonuçlar doğrudan ya da dolaylı olarak demokratiklik, temsiliyet, yönetebilirlik, hesap verebilirlik, katılım, şeffaflık temelinde nasıl bir ülkede yaşamak istediğimizin de anahtarlarıdır. Seçilmiş elitler, seçim sistemlerinden hangisini tercih ederlerse etsinler, son tahlilde bir ülkenin siyasi ve ekonomik başarımı seçim sistemleriyle gerçekleşmeyip, siyasal kültüre içkin demokratik değerlerle, elitlerin nitelikleri, toplumun kültürel birikimi, egemen olan siyaset tarzı ve alışkanlıklarıyla birlikte başarı ya da başarısızlık ile sonuçlanmaktadır.. Bu anlamda çoğunluk sistemlerinin siyasal sistemi yönetebilir ve istikrarlı kıldığı, nispi temsil ve karma sistemlerin ise temsilde adalet uğruna istikrarı feda ettiği şeklinde bir önermenin teorik ve pratik bir geçerliliği çok sınırlıdır.

Seçim sistemleri bir ülkenin siyasal hayatı üzerindeki en belirgin etkilerini parti sistemlerinde gösterir. Bu etki hem sayısal hem de kutuplaşma anlamında izlenebilir. Sartori, seçim sistemlerinin parti sistemi üzerindeki etkilerini mekanik ilişkinin ötesinde yapısal konsolidasyon ve kutuplaşmalar üzerinden değerlendirerek üç hipotez üretmiştir (2003 s 60-61). İlk hipoteze göre, çoğunluk sistemlerinden tek turlu dar bölge seçim sistemlerinin iki partili bir yapıyı üretmesi muhtemeldir. İki partili yapı merkezci rekabeti

yükselteceğinden sistemik kutuplaşmayı artırmak yerine azaltması beklenir. İkinci hipoteze göre, eğer nispi temsil sistemi uygulanıyorsa ve kota altında kalan azınlık partileri söz konusu ise ve yüksek kutuplaşma yoksa üç-dört partili ılımlı çok partililiğe izin vermesi muhtemeldir. Üçüncü hipoteze göre, saf veya nispeten saf olan nispi temsil sistemleri ise kolayca beş-yedi partili bir sisteme yol açabilir. Bu durum orta-düşük kutuplaşma koşulları altında mümkündür. Eğer toplumda yüksek kutuplaşma koşulları varsa bu defa sistem kutuplaşmış çok partili sistemin mekanik özelliklerini gösterecek ve sonuçta sistemik kutuplaşmayı arttıran çok kutuplu rekabete yol açacaktır. Sartori'nin önermelerine göre, bir toplumda ırksal, dilsel, ideolojik olarak yabancılaşmış ve iki büyük kitle partisi tarafından temsil edilemeyen azınlıkların varlığı söz konusu ise hangi seçim sistemi altında olursa olsun iki partili bir format imkansızdır. Başka bir açıdan çoğulcu seçim sistemleri tercih edilse bile seçim bölgeleri boyunca seçmenlerin çoğunluk görünümü sağlamaları halinde her türlü seçim sistemi baskısına rağmen iki partili bir format karşımıza çıkabilir.

Türkiye'de 1961'den günümüze yapılan tüm seçimlerde nispi temsil sistemi uygulanmakla birlikte, bu sistemin farklı versiyonları parti sistemini hem sayısal hem de siyasi kutuplaşma düzeyi anlamında dolaylı da olsa etkilemiştir. Etkinin temsil anlamında tezahürü temsil orantısızlığı, aşkın/eksik temsil bağlamında dikkat çekicidir. Temsil sadece seçim sistemiyle açıklanamayan, partilerin aday belirleme yöntemlerindeki tercihleriyle de gözlenmektedir. Yönetebilirlik ve istikrar adına getirilmiş baraj uygulamaları toplumun farklı sosyo-kültürel, ideolojik, özgün sorun boyutlu bölünmelerinin temsil edilmemesi gibi anti-demokratik bir sonuca yol açmıştır. Dolayısıyla, yaklaşık üç asırlık seçim sistemi uygulamalarına ilişkin deneyimde nispi temilde kapsayıcılık, demokratik, demografik temelli temsil çok cılız kalmıştır. Temsiliyet açığının özellikle demografik boyutu sadece seçim sistemiyle açıklanamaz. Siyasi partiler kanunu, parti tüzüklerinde kadınların, gençlerin, dezavantajlı grupların aday gösterilme anlamında temsil edilmelerine ilişkin kota ya da fermuar sistemi gibi düzenlemelerin olmaması ya da çok sınırlı kalması, aday belirleme yöntemlerinde parti lider ve üst yönetimlerinin etkili olması, önseçim gibi mekanizmaların CHP, HDP dışında neredeyse bulunmaması bu anlamda düşündürücüdür.

Seçim sistemi tasarlanırken, yanıt aranması gereken temel sorular; ülke olarak ne başarılmak istendiği yönetilebilirlik ve istikrarı göz ardı etmeden demokrasi standartları açısından ülkenin nereden nereye doğru evrilme-

si gerektiğidir. Bu sorulara verilecek yanıtlarda tercih siyasi ve ekonomik başarı, demokratik bir sistem inşa etmekse, tasarımın temsili sağlamaya, seçimleri erişebilir ve anlamlı hale getirmeye, uzlaşmayı teşvik etmeye, istikrarlı ve etkin hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırmaya, hükümetleri, seçilenleri hesap verebilir kılmaya, siyasi partileri teşvik etmeye, yasama muhalefetini ve yürütmenin denetlenmesini teşvik etmeye, seçim süreçlerini işleyebilir ve sürdürülebilir kılmaya, uluslararası seçim standartlarını dikkate almaya yönelik olması gerekir.

Siyasi partilerin güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçiş tartışmalarıyla sistem değişikliği arayışlarının yaşandığı bugünlerde AKP ve MHP'nin ülke seçim barajını yüzde 7'ye indirme konusunda anlaşmalarına karşılık, Millet İttifakı bileşenleriyle diğer muhalefet partilerinin barajın tamamen kaldırılması ya da İYİ Parti örneğinde yüzde 5'e düşürülmesi şeklindeki önerileri dikkat çekmektedir. Muhalefetin önerilerinde bunun gerekçesi temsilde adalettir. Geniş anlamda seçim sistemleri çerçevesinde bakıldığında, özellikle bazı muhalefet partilerinin salt dar anlamda seçim sisteminde parçalı değişiklik önerisiyle sınırlı kalmayıp, CHP gibi ön seçim temelli aday belirleme önerilerini dile getirmeleri dikkate değerdir. Fakat, mevcut kapalı liste yönteminin değiştirilmesine, seçmen-temsilci arasındaki bağı güçlendirmeye yönelik somut önerilerin çok sınırlı kaldığı anlaşılıyor.

Seçim sisteminin sorun boyutlarının çözümüne yönelik olarak getirdiğimiz reform önerileri temsili güçlendirme, temsil adaletini sağlamaktan seçimlerin erişebilirliğini arttırmaya, partiler arasında uzlaşmayı teşvik etmeye, parti içinde seçmen-milletvekili bağına güçlendirmeye, istikrarlı ve etkin hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırmaya, hükümetleri ve seçilen temsilcileri hesap vermeye zorlamaya, siyasi partileri teşvik etmeye, yasama muhalefetini etkinleştirmeye, yürütmenin etkin denetimine, seçim sürecinin işlerliğini arttırıp, sürdürülebilir kılmaya, seçim hukukuna ilişkin uluslararası standartları dikkate almaya odaklıdır. Öneriler seçenle seçilen arasındaki ilişkinin temsil niteliğini artırması yanında, siyasal sisteme demokratik standartların geliştirilmesi temelinde takviye de yapacağı inancındayız.

Seçim Sisteminin Sorun Boyutlarının Çözümü İçin Reform Önerileri

KRİTERLER

REFORM ÖNERİLERİ

1- Temsili Güçlendirme ve Temsil Adaleti için Öneriler

- Orantılılığı arttırmak için ulusal barajın düşürülmesi (yüzde 3)
- Seçim çevrelerinin illerin nüfusunu dikkate alarak belirlenmesi
- Kadınların tüm seçimle oluşan meclislerde adil temsili için fermuar sistemine geçilmesi
- 18-30 yaş grubundaki gençler için yüzde 30 kota uygulanması
- Engelli bireyler için kota uygulanması
- Dezavantajlı tüm grupların etkin temsiline sağlanması
- Özgün sorun boyutlarının temsilcisi olan partilerin temsiline yönelik fiili engellerin kaldırılması
- Kotalara uymayan partilere yaptırımlar getirilmesi
- Seçim çevrelerinin daraltılmaması

2- Seçimlerin Erişebilirliğini Arttırmak için Öneriler

- Seçim yasalarındaki değişikliklerin ve seçim usullerinin kamuoyu tarafından farkındalığını sağlamaya yönelik bilgilendirmenin artırılması
- Seçim ve sandık çevrelerinin belirlenmesinde maksimum coğrafi yakınlığın sağlanması.
- Sandık birleştirme/ayırmalarının objektif kriterlere göre yapılması
- Seçmen kayıtlarının siyasi parti temsilcileri tarafından etkin gözetimine imkân sağlayacak şekilde düzenleme yapılması.
- -Medyanın seçim kampanyası döneminde ve TRT'nin seçim sonuçlarını açıklarken objektif yayın yapmasını sağlamaya yönelik kurul, kural ve yaptırımların oluşturulması

3- Partiler Arasında Uzlaşmayı Teşvik Etmek, Parti İçinde Seçmen- Milletvekili Bağını Güçlendirmek için Öneriler

- Seçimlerde Açık Liste yönteminin uygulanması
- İttifakların teşvik edilmesi
- İttifak-İçi baraj uygulaması getirilmemesi

4- İstikrarlı ve Etkin Hükümetlerin Kurulmasını Kolaylaştırmak için Öneriler

- İstikrarlı, etkin hükümetler kurulması için hükümet sisteminde yasama etkinliğiyle ilgili düzenlemeler yapılması (Kurucu Güvenoyu, Yapıcı Güvensizlik Oyu)

...devam

- 5- Hükümetleri Hesap Vermeye Zorlamak için Öneriler
- Dar anlamda seçim sistemi tasarımıyla doğrudan ilgili olmamakla birlikte sözlü soru önergesi ve gensorunun geri getirilmesi
 - Meclis Araştırması, Meclis Soruşturmasının işlevsel hale getirilmesi, parlamenter sisteme geçildiği takdirde, CHP'nin önerdiği şekliyle yeni bir denetim yöntemi olarak Bakanlar Kurulu'nun temel hak ve hürriyetler konusunda TBMM'ye talep halinde rapor sunumunun sağlanması.
- 6- Seçilen Temsilcileri Hesap Vermeye Zorlamak için Öneriler
- Geri Çağırma usulünün uygulanabilirliğinin tartışmaya açılması.
- 7- Siyasi Partileri Teşvik Etmek için Öneriler
- Siyasi Partiler yasasıyla ilgili olmakla birlikte, seçim yasasında yer alacak şekilde, partilere yapılacak yardımda ülke oy performansına göre aldıkları Hazine yardımı dışında, seçim çevrelerinde toplam geçerli oyların yarısından fazlasını alan ve buralarda birinci olan partilere, ülke genelinde yardımdan yararlanamaması durumunda belirli oranda Hazine desteği sağlanması.
- 8- Yasama Muhalefetini Etkinleştirmek ve Yürütmenin Etkin Denetlenmesini Sağlamak için Öneriler
- Parlamentoda güçlü muhalefet için, seçim barajının yüzde 3'e düşürülmesi.
 - Seçim yasasıyla ilgili olmamakla birlikte, geniş anlamda seçim sistemi kapsamında olduğu için, Meclis İçtüzüğünde muhalefete parlamentoda daha fazla söz hakkı tanınmasını sağlayacak düzenlemenin yapılması
- 9- Seçim Sürecinin İşlerliğini Arttırmak ve Sürdürülebilir Kılmak için Öneriler
- Seçim sistemi değişikliklerinin değişikliği yapacak komisyonlarda parlamentoda temsil edilen tüm partilerden temsilcilerin katılacağı ve eşit oy haklarının olacağı şekilde, parlamentoda temsilcisi bulunmayan, fakat ülke genelinde örgütlenmesini tamamlamış partilerin gözlemci olarak katılmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması.
 - Seçim sistemi değişikliklerinin nitelikli çoğunlukla yapılması.
- 10- Uluslararası Standartları Dikkate Almak için Öneriler
- Seçim öncesinden başlayarak, seçimin tamamlanmasına kadar olan tüm süreçler seçimlere ilişkin uluslararası mevzuata uygun olarak yürütülmeli. Bu konuda seçim kanununa ilave somut düzenlenmelerin konmalı. Örneğin; seçim sürecinin tüm aşamalarının gözetimi için parlamento tarafından bir komisyon oluşturulmalı. Bu komisyonda seçime katılan tüm siyasi partilerin temsilcileri ile konuyla ilgili düşünce kuruluşları temsilcileri, medya temsilcileri, hukukçu ve bu alanda çalışan akademisyenlerin gözlemci olarak bulunmaları önerilebilir

KAYNAKÇA

- “8 engelliden 5'i kazandı”. (2018, 27 Haziran). *Türkiye Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/569012.aspx>, Erişim tarihi: 22 Ocak 2022.
- AGİT (2015). *Ulusal azınlıkların seçim süreçlerine katılımını teşvik etme ve izleme üzerine el kitabı* (B. Aloğlu ve A. Bahçıvan, Çev.). İstanbul: Eşit Haklar için İzleme Derneği. Erişim adresi: <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2021/02/azinliklar-secim-el-kitabi.pdf> Erişim tarihi: 7 Aralık 2021.
- Akyol, B., Akyol, E. (2019). “Türkiye’de Engelli Bireyler ve Seçimlere Katılım”. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Vol. 6 (1).
- Aydın, M.A. (2007). “Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim”, *Yasama*. S.5. Nisan-Mayıs-Haziran. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121498> Erişim tarihi: 20 Ocak 2022.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2016, May 11). *Electoral System*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/electoral-system>
- Candan, K., Solak, M., Bilgin, M. (2020). *Dünyada seçim sistemleri*, Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- Cop, Burak (2013). “Seçim Sistemlerinde Türkiye Tecrübesi: Ne Yapmalı”, *Sosyal Demokrat Dergi*. Erişim Adresi: <http://www.sosyaldemokrat-dergi.org/burak-cop-secim-sistemlerinde-turkiye-tecrubesi-ne-yapmalı/> Erişim tarihi: 15 Aralık 2021.
- Cumhuriyet Halk Partisi (2021). *Demokratik Hukuk Devleti için Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem -Bağımsız ve Tarafsız Yargı- Raporu*. Hazırlayan Cumhuriyet Halk Partisi Çalışma Grubu, 21 Haziran 2021.
- Çınar, Y., Göksel, T. (2014). *Demokratikleşme paketindeki önerilerle karşılaştırmalı alternatif seçim sistem simülasyonları*. Tepav Politika Notu. Ankara: Tepav Yayınları. Erişim adresi: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1554278409-2.Turkiye___de_Yeni_Secim_ve_Cumhurbaskanligi_Hukumet_Sistemi___ne_Iliskin_Sayisal_Analizler_ve_Politika_Onerileri.pdf?fbclid=IwAR3eOM2kPq2dbfepmsYA-u00N5ZkOLCS5G8BdIXbdc4ZjyWobdE2-yy8Nqul Erişim tarihi: 10 Ocak 2022.

- Çolak, Ç.D. (2020). “Seçim ittifakı sisteminin 2018 Milletvekili genel seçimine etkileri”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. Vol.15(2).
- Demirkol, Ö., Çoban Balcı, A. (2021). “Türkiye’de seçim ittifakları: 1950-2018”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Vol.22(2).
- Demirtaş, S. (2020). “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Nedir?”. *T24*. 17 Ağustos 2020. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/yazarlar/selahattin-demirtas/guclendirilmis-parlamenter-sistem-nedir,27709>. Erişim tarihi: 10 Ocak 2022.
- Demokrat Parti (Tarihsiz). *Demokrat Parti Programı*. Erişim adresi: <https://www.dp.org.tr/storage/DP.Yeni.Program.pdf>. Erişim tarihi: 19 Ocak 2022.
- Deva Partisi (2021). Özgürlükçü, Katılımcı ve Çoğulcu Demokrasi için Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem: Demokrasiye Geçiş Eylem Planı. İnternet adresi: <https://cdn.devapartisi.org/429/Guclendirilmis-ParlamenterSistem.pdf>, 4 Ekim 2021, Erişim tarihi: 15 Ocak 2022.
- Dikici Bilgin, H. (2013). “Seçimler ve Seçim Sistemleri”. *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*. Der.Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Duverger, M. (2003). “Duverger’s Law: Forty Years Later”, *Electoral laws and their political consequences*. Eds.Bernard Grofman, Arend Lijphart, New York: Algora Publishing. S.69-84.
- “En genç adayların partilere göre dağılımı”. (2018, 13 Haziran). *Euronews*. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2018/06/08/en-genc-adaylari-partilere-gore-dagilimi>. Erişim tarihi: 20 Ocak 2022.
- Erol, G. (2019). “Avrupa Ülkelerinde Geri Çağırma Hakkı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.141. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2019-141-1828> Erişim tarihi: 5 Aralık 2021.
- Erdoğan Tosun, G. (2021, 10 Aralık). Siyasal partilerde kadınların aşağıdan yukarıya temsili. *PolitikYol*. Erişim adresi: <https://www.politikyol.com/siyasal-partilerde-kadinlarin-asagidan-yukariya-temsili/> Erişim tarihi: 18 Ocak 2022.
- Ergin, S. (2021). “Türkiye’de bir Yeşiller Partisi kurmaya kalktığınızda”. *Hürriyet*, 10 Aralık 2021.

- Gallagher, M., Mitchell, P. (Ed.). (2008). *The Politics of electoral systems*. Oxford: Oxford University Press. Erişim adresi: https://www.tcd.ie/Political_Science/people/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf. Erişim tarihi: 10 Ocak 2022.
- Gelecek Partisi (2021). Tam demokrasi için güçlendirilmiş parlamenter sistem. Erişim adresi: <https://gelecekkpartisi.org.tr/uploads/dosyalar/tam-demokrasi-icin-guclendirilmis-parlamenter-sistem-1608312835-tr.pdf>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2022.
- Gençkaya, Ö.F. (2015). *Siyasetin ve Seçim Kampanyalarının Finansmanı: Rekabet, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik*. Denge ve Denetleme Ağı Analiz Raporu. No:4. Ankara. Erişim adresi: https://www.dengedenetleme.org/wp-content/uploads/2015/05/Siyasetin_ve_Secim_Kampanyalarının_Finansmanı.pdf Erişim tarihi: 15 Aralık 2021.
- HDP (2015). *7 Haziran 2015 Seçim Bildirgesi*. Erişim adresi: <https://hdp.org.tr/tr/genel-secim-7-haziran/6010/> Erişim tarihi: 20 Ocak 2022.
- Horowitz, D.L. (2003). "Electoral Systems: A Primer For Decision Makers". *Journal of Democracy*. Vol:14, No: 4, October, s. 115-127.
- İşsever Ekinci, E. (2021). *Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem için Seçim Sistemi Önerileri*. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü. İstanbul Demokratikleşme Programı Politika Raporu (2021-011). İstanbul. Erişim adresi: https://d4b693e1-c592-4336-bc6a-36c134d6fb5e.filesusr.com/ugd/c80586_cf7ea-6263c234002a9e9e9bf82102f28.pdf Erişim tarihi: 20 Ocak 2022.
- İYİ Parti (2021). İyileştirilmiş ve Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem, İnternet adresi: <https://iyiparti.org.tr/storage/img/content/13q/iyi-parti-iyilestirilmis-ve-guclendirilmis-parlamenter-sistem.pdf>, Erişim tarihi: 15 Ocak 2022.
- Keyman, F., Erdem, T., Ağırır, B. (2013). *Türkiye’nin Demokratikleşmesi için Kapsamlı Bir Siyasi Parti ve Seçim Sistemi Önerisi*. Sabancı Üniversitesi. İstanbul Politikalar Merkezi-IPS. İstanbul. Erişim adresi: <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20200329-01031415.pdf> Erişim tarihi: 15 Aralık 2021.
- Kılıçdaroğlu: Seçim barajını kaldıralım. (2020, 17 Haziran). *Hürriyet Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilicdaroglu-secim-barajini-kaldiralim-41543528>. Erişim tarihi: 20 Ocak 2022.

- Kılıçoğlu, M.S. (2016). "1982 Anayasası'nın Bir İmkansız: 'Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar' İlkesi". *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Vol.20 (3-4).
- Lijphart, A. (1994). *Electoral systems and party systems: A study of twenty-seven democracies 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press
- Lijphart, A. (1990). "The Political Consequences of Electoral Laws 1945-85". *The American Political Science Review*, Vol. 84(2).
- Loosemore, J., Hanby, V.J. (1971). "The theoretical limits of maximum distortion: Some analytic expressions for electoral systems". *British Journal of Political Science*. Vol. 1(4).
- MHP (2014). Genel Başkan Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısındaki Konuşması. Erişim adresi: http://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/3321/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAHCELI__nin_TBMM_Grup_Toplantisinde_yapmis_oluklari_konusma_22_Nisan.html
- Norris, P., Grömping, M. (2019). *Electoral integrity Worldwide -2019 Report*. The Electoral Integrity Project. Australia
- Norris, P. (2004). *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özbudun, E. (1995). "Seçim Sistemleri ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol.44, S:1.
- Özsoy Boyunsuz, Ş., Esen, B. (2020). *Türkiye için Yeni Bir Hükümet Sistemi Hükümet Sistemi Kaynaklı Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Aralık 2020-018. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü: İstanbul. Erişim adresi: https://d4b693e1-c592-4336-bc6a-36c134d6fb5e.filesusr.com/ugd/c80586_6a562ba050bb4af_7b0acf37226c53109.pdf. Erişim tarihi: 5 Ocak 2021.
- Powell, G.B. (2000). *Elections as instruments of democracy: Majoritarian and proportional visions*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Rehfeld, A. (2006). "Towards a General Theory of Political Representation". *The Journal of Politics*. Vol: 68 (1).

- Reynolds, A., Reilly, B., Ellis, A., Cheibub, J.A., Cox, K., Lisheng, D., Elklit, J., Gallagher, M., Hicken, A., Huneus, C., Huskey, E., Larsrud, S., Patidar, V., Roberts, N.S., Vengroff, R., Weldon, J.A. (2008). *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: International IDEA. Erişim adresi: <https://gsdrc.org/document-library/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook/> Erişim tarihi: 20 Aralık 2021.
- Saadet Partisi (2018). *24 Haziran 2018 Seçim Beyannamesi (Türkiye Vizyonu)*. Erişim adresi: <https://saadet.org.tr/upload/file/68fe78c11ce9f-272f5e4324c5e26c2dd.pdf>. Erişim tarihi: 10 Ocak 2022.
- Sartori, G. (1994). *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*. London: McMillan Press.
- Sartori, G. (2003). "The influence of electoral systems: Faulty laws or faulty method?", *Electoral laws and their political consequences*. Eds. Bernard Grofman, Arend Lijphart, New York: Algora Publishing. S.43-68.
- Sartori, G. (2005). *Parties and party systems: a framework for analysis*. ECPR Classics Series. Colchester: ECPR Press.
- Seçim barajı düşürülüyor! Erdoğan uçakta açıkladı. (2021, 27 Ekim). *Sözcü Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/erdogan-bidenla-ne-zaman-gorusecek-ucakta-acikladi-6731939/>, Erişim tarihi: 20 Ocak 2022.
- Selahattin Demirtaş, "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Nedir?", T24, 17 Ağustos 2020, Erişim adresi: <https://hdp.org.tr/tr/guclendirilmis-parlamenter-sistem-nedir/14540/> Erişim tarihi: 10 Aralık 2021.
- Simms, C. (2012). "Choosing the Who, the What, and the How: Maximizing Accountability and Representation through European Electoral Systems". *Mapping Politics*. Vol.4. Fall.
- Tosun, T. (2015). *Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Seçimlere Etkisi: Siyasal Özgürlükler Perspektifinden Öneriler*. Liberal Perspektif Rapor, Sayı 1, Özgürlük Araştırmaları Derneği: Ankara.
- Tosun, T. (2021, 3 Mayıs). "Türkiye için Nasıl Bir Seçim Sistemi (1)". *Politik-Yol*, Erişim adresi: <https://www.politikyol.com/turkiye-icin-nasil-bir-secim-sistemi-1/> Erişim tarihi: 20 Aralık 2021.

- Tosun, T. (2021, 8 Kasım). “Adil ve özgür bir seçim tasarımı mümkün mü?”. *PolitikYol*. Erişim adresi: <https://www.politikyol.com/adil-ve-ozgur-bir-secim-tasarimi-mumkun-mu/> Erişim tarihi: 5 Aralık 2021.
- Tuncer, E. (2006). “Türkiye’de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği”. *Anayasa Yargısı*. Sayı:23.
- Yılmaz, D. (2021). *Seçimlerin Yönetim ve Denetimi: Adil ve Dürüst Seçimler için Tespit ve Öneriler*. Politika Notu. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü. İstanbul. Erişim adresi: https://www.istanpol.org/_files/ugd/c80586_789d0e800f0e41208accd9927aeaa613.pdf Erişim tarihi: 20 Ocak 2022.
- Yılmaz, İ. (2021). “Seçim Çevresi Büyüklüğünün Değişmesinin Çok-Partililiğe Etkisi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. Vol. 12(31).

LİBERAL PERSPEKTİF RAPOR

Sayı: 24, Mart 2022

TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ

Prof. Dr. Tanju Tosun

Çankaya Mahallesi Atatürk Bulvarı No: 160 D: 10, Çankaya, Ankara

(312) 213 24 00 www.oad.org.tr info@oad.org.tr

[f](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [ozgurlukarastirmalari](https://www.facebook.com/ozgurlukarastirmalari) [t](https://twitter.com/ozgurlukar) [ozgurlukar](https://twitter.com/ozgurlukar)